

Ihmiskuva Toimiva lapsi ja perhe - ja Aggression Replacement Training
-menetelmissä

Pro Gradu -tutkielma

Joonas Huhtala

Kasvatustieteiden tiedekunta, Yleinen kasvatustiede

Lapin yliopisto

Kevät 2020

Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ihmiskuva Toimiva lapsi ja perhe - ja Aggression Replacement Training -menetelmissä

Tekijä: Joonas Huhtala

Koulutusohjelma/oppiaine: Yleinen kasvatustiede

Työn laji: Pro gradu -työ Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 71

Vuosi: 2020

Tiivistelmä: Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen kahta menetelmää, jotka on kehitetty auttamaan lasta hänen vaikeuksissaan ympäröivän yhteisön kanssa. Analysoin niissä esitettyä ihmiskuvaa, joka ohjaa käytännön kasvatustyötä. Valitsemani menetelmät ovat Aggression Replacement Training ja Toimiva lapsi & Perhe menetelmä, johon kuuluu Lapset puheeksi menetelmä ja Toimiva lapsi ja perhe –perheinterventio. On tärkeää ymmärtää erilaisten tukimenetelmien taustoja, sitä pohjaa, johon ne perustuvat, jotta voidaan pätevästi arvioida toimintaa ohjaavia syitä ja tavoitteita.

Tutkimuksen tutkimusotteena ja analyysimenetelmänä toimii laadullinen sisällönanalyysi. Aineistona tutkimuksessa toimii Aggression Replacement Training menetelmästä kirjoitettu Aggression Replacement Training: ryhmäharjoitusmenetelmä aggressiivisesti käyttäytyville nuorille –kirja, jossa kerrotaan ART –menetelmän taustaa ja sen käytöstä. Toimiva lapsi & perhe – työstä käytän aineistona menetelmän lokikirjoja, menetelmistä ja sen taustateoriasta kertovaa julkaisua ja opaskirjoja, jotka on kirjoitettu vanhemmille. Näihin kuuluvat seuraavat asiakirjat: ”Lapset puheeksi taustateoria varhaiskasvatuksessa”, ”Lapset puheeksi lokikirja yhteistyöhön erilaisissa palveluissa”, ”Mikä meidän vanhempia vaivaa?”, ”Miten autan lastani?”, ”Miten huolehdin lapsistani?” ja ”Perheinterventiomanuaali”. Aineiston analysoin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Tutkimustuloksena muodostui Toimiva lapsi ja perhe –menetelmän ja Aggression Replacement Training –menetelmään sisältyvä ihmiskuva. Molemmista menetelmistä on muodostettu aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla 7 pääkategoriaa, joiden avulla menetelmien sisältämä ihmiskuva esitetään. Tutkimuksen johtopäätöksissä tarkastelen mitä menetelmien ihmiskuvien huomioon ottaminen tarkoittaisi lasten- ja nuorten kodin ohjaajan työssä.

Avainsanat: Ihmiskäsitys, Ihmiskuva, Aggression Replacement Training, Toimiva lapsi- ja perhe

Sisällys

1 Johdanto.....	5
2 Pääkäsitteet ja teoreettinen tarkastelu	6
2.1 Ihmiskäsitys	6
2.2 Ihmiskuva.....	9
2.3 Aggressien Replacement Training.....	9
2.4 Toimiva Lapsi & Perhe (TLP).....	10
3 Tutkimuskysymykset ja tarkoitus	12
4 Tutkimuksen menetelmälliset valinnat.....	13
4.1 Tutkimusote	13
4.2 Aineiston kuvaus.....	14
4.2.1 ART	14
4.2.2 Toimiva lapsi & perhe.....	14
4.3 Aineiston analyysi	14
4.4 Luotettavuus	18
5 Tulokset.....	20
5.1 Toimiva lapsi ja perhe	20
5.1.1 Ympäristön vaikutus	20
5.1.2 Mielenterveysongelmien vaikutus ihmiseen	24
5.1.3 Päihdeongelmien vaikutus	26
5.1.4 Ihmisen ongelmien heijastuminen muihin.....	27
5.1.5 Yhteisen ymmärryksen merkitys.....	29
5.1.6 Tiedon merkitys	33
5.1.7 Lapsen joustavuuden merkitys	35
5.2 ART.....	37
5.2.1 Ihmisen toiminta ja ajattelu.....	37

5.2.2 Viha	38
5.2.3 Ihmisen oppiminen	40
5.2.4 Käyttäytymisen siirtyminen	41
5.2.5 Ihmisen toimintaa ohjaa	44
5.2.6 Ihmisen kyky itseohjautuvuuteen	49
5.3.7 Moraalinen päättely	51
6 Johtopäätökset	54
6.1 Toimiva lapsi ja perhe -menetelmän tarkastelua.....	54
6.2 ART-menetelmän tarkastelua	58
7 Pohdinta	65
Lähteet	68

1 Johdanto

Toimin tällä hetkellä ohjaajana eräässä lasten- ja nuortenkodissa. Toimiessani nuorten kanssa, jotka on sijoitettu kodin ulkopuolelle asumaan, on minulla omalta osaltani suuri vastuu heidän kasvatuksesta ja arjen sujuvuudesta, sekä tulevaisuuden suunnasta. Olen alkanut pohtia, miten nuorten kanssa kannattaa toimia, jotta sillä olisi positiivisia vaikutuksia heidän myöhäisempään elämään?

Käytännön kasvatustyössä ihmiskäsitys on merkittävä tekijä, joka ohjaa ajattelua lapsesta ja lapsen perusluontoisista ominaisuuksista (Hirsjärvi 1982, 5.) Tällöin lasten- ja nuortenkodin ohjaajan ihmiskäsityksellä on suuri vaikutus hänen toimintaansa nuorten kanssa. Purjon (2010, 49-50) mukaan tiedostamaton ihmiskäsitys voi olla hyvin subjektiivinen, rajoittunut ja muutoksia vastustava. Vääristyneen ja rajoittuneen ihmiskäsityksen omaavalla nuorisotyöntekijällä ja nuorisokasvattajalla voi olla haitallisia, vahingollisia tai jopa kohtalokkaita vaikutuksia nuoriin. Näin ollen kasvatuksen pohjalla tulisi olla tiedostettu ja perusteltu ihmiskäsitys, jotta kasvatusta olisi eettistä ja vastuullista.

Pro gradu –tutkielmassani tarkastelen kahta menetelmää, jotka on kehitetty auttamaan lasta hänen vaikeuksissaan ympäröivän yhteisön kanssa. Analysoin niissä esitettyä ihmiskuvaa, joka ohjaa käytännön kasvatustyötä. Valitsemani menetelmät ovat Aggression Replacement Training ja Toimiva lapsi & Perhe menetelmä, johon kuuluu Lapset puheeksi –menetelmä ja Toimiva lapsi ja perhe –perheinterventio. On tärkeää ymmärtää erilaisten tukimenetelmien taustoja, sitä pohjaa, johon ne perustuvat, jotta voidaan pätevästi arvioida toimintaa ohjaavia syitä ja tavoitteita.

2 Pääkäsitteet ja teoreettinen tarkastelu

2.1 Ihmiskäsitys

Ihmiskäsitys on teoreettinen ja filosofinen näkemys siitä mitä ihminen voi olla. Ihmiskäsityksellä voidaan tarkoittaa monia eri asioita, mutta siihen voidaan liittää kysymykset, mikä ihminen on ja miten ihmisen tulisi elää. (Kronfeldner, Roughley, Toepfer 2014.) Ihmiskäsityksellä voidaan viitata kokonaisvaltaiseen näkemykseen siitä, mitä ja millainen ihminen on, sekä siitä, mitä ihminen voi tehdä itsensä. Yleensä ihmiskäsitys on hypoteettinen näkemys ihmisestä ja se rakentuu ihmisen tajunnassa tai mielessä olevaan tai tieteessä vallitsevaan näkemykseen. Laaja-alaisesti ihmiskäsitystä tarkasteltaessa siihen sisältyy myös vahva eettinen näkökulma, jossa tuodaan esille se, mistä ihmisyydessä viime kädessä on kysymys, eli minkälainen on ihannehminen ja hänen elämänkatsomuksellinen näkökulmansa. (Hirsjärvi 1982, 1.)

Yhteiskunnassa elävän ihmisen ihmiskäsitys ei ole koskaan irrallinen yhteiskunnan yleisestä ihmiskäsityksestä. Myöskään yhteisön ihmiskäsitys ei ole irrallinen laajemmasta kulttuurispesifistä ihmiskäsityksestä. Käytännön kasvatustyössä ihmiskäsitys on merkittävä tekijä. Se ohjaa ajattelua lapsesta ja lapsen perusluontoisista ominaisuuksista. (Hirsjärvi 1982, 5.) Kuitenkaan ihminen ei välttämättä tiedosta omaa ihmiskäsitystään ja saattaa näin ollen toimia jopa haitallisesti kasvatettavaa kohtaan. (Purjo 2010, 49–50.)

Omassa ihmiskäsityksessäni nojaan Rauhalan holistiseen ihmiskäsitykseen. Rauhalan ihmiskäsitys käsittää ihmisen kokonaisuuden hyvin laajasti ja sen sisältämät kolme ihmisen olemassaolon muotoa auttavat hahmottamaan ihmisen kokonaisuutta. Valitsin Rauhalan ihmiskäsityksen myös sen takia, että se itsessään on hyvin neutraali eikä sisällä vahvaa arvolutautuneisuutta siitä mistä ihminen on syntynyt tai miten ihmistä tulisi kasvattaa, vaan keskittyy siihen mitä ihminen on tällä hetkellä ja miten ihmisen erilaiset olemassaolon muodot toimivat itessään ja suhteessa muihin olemassaolon muotoihin.

Rauhalan ajattelu pohjautuu Martin Heideggerin filosofiaan ja Edmund Husserlin kehittämään fenomenologiaan. Ongelman analyysin kautta Rauhala on kehitellyt situationaalista säätöpiiriä. Situationaalinen säätöpiiri pyrkii vastaamaan kysymykseen: ”Miten ihmisen reaalistuminen on käsiteltävissä silloin, kun hän on olemassa oleva, olkoonpa sitten Jumalan luoma tai aineen vähittäisen differentioitumisen tulos.” Tällöin ihmisessä nähdään olevan kolme olemassaolon muotoa, jotka ovat situationaalisuus, kehollisuus ja tajunnallisuus. (Rauhala 2005, 94–95, 102.) Tällöin nähdään, että merkittävämpää on se, mitä ihminen on olemassa olevana, eikä se mistä ja miten ihminen on saanut alun alkaen syntynsä.

Kehollisuudella Rauhala tarkoittaa kaikkea orgaanista olemassa olevaa ihmisessä. Kehollisuudessa on aina kyse aineellisorgaanisesta toiminnasta, jolloin mikään ei tapahdu symbolisesti, vaan konkreettisesti. (Rauhala 2005, 95, 102; Rauhala 2014, 38–39.)

Tajunnallisuuden Rauhala näkee erillisenä osana kehollisuudesta. Se ei kuitenkaan ole irrallinen asia ihmisen aivoista, vaan kiinteästi yhteydessä muihin olemassaolon muotoihin. Tajunnalla tarkoitetaan inhimillisen kokemisen kokonaisuutta. Tajunnallisuuden perusrakenne on mielisyyys, jonka avulla ymmärrämme, tiedämme, tunnemme, uskomme jne. ilmiöt ja asiat joksikin. Mieli antaa siis merkityksen asioille ja tajunta syntyy näistä merkityksistä. (Rauhala 2007, 21–22; Rauhala 2014, 34–35.)

Rauhala jakaa tajunnallisuuden kahteen osaan, jotka ovat psyykkinen ja henkinen. Psyykkisen puolen Rauhala näkee olevan läheisesti sidoksissa orgaaniseen elämään, eikä sillä ole kykyä itse tiedostukseen. Sitä voidaan kuvata virittyneisyytenä, eli aistien kautta elämäntilanteet tai omat orgaaniset reaktiot aiheuttavat ihmiselle tunnelmia, kuten pelkoa, ahdistusta, onnellisuutta tai erilaisia jäsenymättömiä haluja. (Rauhala 2009, 68–69.)

Henkinen puoli on taas loogisessa mielessä korkeatasoisempi ja se kykenee tiedostamaan itsensä, sekä tarkastelemaan psyykkistä puolta. Kun ihminen henkisen tajunnan tasolla tarkastelee ja käsitteellistää psyykkisiä tilojaan, hän objektiivoi sitä. Psyykkisen tilan käsite on kuitenkin loogisesti eri tasolla kuin kyseinen

psykykinen kokemus. Henkinen tajunnallisuus tavallaan kelluu psykykkisen tajunnan päällä, se kykenee operoimaan vain psykykkisen tarjoamassa mielellisyydessä, sekä sen tarjoamaa sisältöä kehitellen. (Rauhala 2009, 68–70.)

Rauhalan ajattelussa situationaalisuus on keskeinen käsite ja se erottaa sen pitkälti muista ihmiskäsityksistä. Situationaalisuus tulee sanasta situaatio, jolla nimitetään todellisuuden tai maailman osaa, johon yksi ihminen joutuu suhteeseen. (Rauhala 2005, 95.) Situaatio on siis kaikkea, mihin ihminen on suhteessa, jolloin kaikki mitä ihminen kokee, on hänen situaationsa. (Rauhala 2006, 39.)

Maailman nähdään olevan olemassa ilman ihmistäkin ja tähän maailmaan ihminen muodostaa suhteen situaation kautta. Ihmisen orgaaninen ja tajunnallinen olemassaolo realisoituu kaikissa niissä ilmiöiden, objektien ja asiointilojen kokonaisuudessa, joiden alaisena ja joihin suhteutettuna ne ovat. Tätä reaalistumista kutsutaan situaatioksi. (Rauhala 2005, 95–96.)

Situaation rakennetekijöitä kutsutaan komponenteiksi neutraalia yleistystä edellyttävissä yhteyksissä. Näitä komponentteja ovat muun muassa perintötekijät, kasvatusvaikutukset, perhetilanteet, koulut ja koulutus, työelämä, kulttuuri-, maantieteelliset ja yhteiskunnalliset olotilat, kieli, arvot ja normit. (Rauhala 2005, 96.) Valitsemalla tiettyjä komponentteja elämänsä ihminen pystyy muuttamaan omaa situationaalisuuttaan, mutta monet komponentit valikoivat kohtalomaisesti, jolloin ihminen ei pysty itse näihin vaikuttamaan. (Rauhala 2014. 42.)

Helposti voisi ajatella situaation olevan ihmisen ulkopuolella, mutta se nähdään perustavassa ontologisessa mielessä olevan osa ihmistä. Tällöin se ei ole vain psykofyysisen olemassaolon sijoittuneisuusfääri, vaan psykofyysisuus on mahdollinen relationaalisuudessa situatioon. Tätä kutsutaan taas situationaalisuudeksi. Psykofyysisyyden nähdään olevan primaarisesti situationaalisuutta eli olemassaoloa maailman osana. (Rauhala 2005, 96.) Ihmisen olemusmuodoista situationaalisuus ja sen ymmärtäminen kiinteäksi osaksi ihmisyyttä on avannut itselteni kokonaan uuden tavan tarkastella ihmisen kokonaisuutta.

Vaikka situationaalista säätöpiiriä voidaan tarkastella eri olemisen perusmuotojen kautta, realisoituu se olemassa olevaksi vain, kun situaation, kehollisuuden ja

tajunnallisuuden muotoja edustavat mikrotapahtumat suhteutuvat toisiinsa. (Rauhala 2005, 102.) Tällöin ihminen on kokonaisuus, eikä yksikään perusmuoto voi olla olemassa sellaisenaan, vaan ne ovat riippuvaisia toisistaan.

2.2 Ihmiskuva

Ihmiskäsitys voidaan rinnastaa myös käsitteisiin ihmisluonto, ihmiskuva ja ihmisen olemus. Niiden käyttö vaihtelee tieteenalasta ja kirjoittajan mieltymyksestä. Hirsijärvi näkee käsitteiden pyrkivän vastamaan samankaltaisiin kysymyksiin, eikä näe niiden erottelua tärkeänä. (Hirsijärvi 1982, 1–2.) Rauhala kuitenkin erottaa tekstissään ihmiskäsityksen ja ihmiskuvan toisistaan. Ihmiskäsityksellä Rauhala viittaa ontologisen analyysin tulokseen ja ihmiskuvalla hän viittaa empiirisen tutkimuksen tuloksen luomaan kuvaan ihmisestä, joka on aina osittaiskuva siitä mitä ihminen on. Tällöin ihmiskuva on paljon rajoittuneempi ja pelkistetympi kuvaus ihmisestä kuin ihmiskäsitys, mutta kuitenkin tarpeellinen, jotta ihmistä voidaan empiirisesti tutkia. (Rauhala 2014, 12–16.)

Tutkimuksessani lähden tarkastelemaan, minkälaisista osista kasvattajan ihmiskäsitys voisi koostua, jotta se olisi käytännön kasvatus työssä kasvatettavan ja hänen tulevaisuutensa kannalta myönteistä. Tarkoitus ei ole lähteä muodostamaan kokonaista ihmiskäsitystä, vaan löytää mahdollisia osatekijöitä. Hyödynnän tässä tutkimuksessa Rauhalan erottelua ihmiskäsityksen ja ihmiskuvan välillä, jolloin tutkimuksessani etsin menetelmien taustalla olevaa ihmiskuvaa.

2.3 Aggression Replacement Training

Aggression Replacement Training –menetelmä on alkujaan Yhdysvalloista lähtöisin oleva interventio, jonka avulla pyritään vaikuttamaan aggressiivisesti

käyttäytyviin nuoriin ja opettamaan heille vaihtoehtoisia tapoja toimi. ART–ohjelmaan kuuluu kolme harjoittelu osa-aluetta, jotka ovat sosiaalisten taitojen harjoittelu, vihanhallinnan harjoittelu ja moraalisen päättelyn harjoittelu. Näiden avulla pyritään lähestymään aggressiivista käytöstä useammasta eri tulokulmasta ja vaikuttamaan näin kokonaisvaltaisemmin nuoren käytökseen. (Glick & Gibbs 2016, 1–2, 8.)

Valitsin ART–menetelmän analyysin kohteeksi, koska se lähestyy aggressiivista ja epäsosiaalista käyttäytymistä useammasta erilaisesta tulokulmasta ja se on rakenteeltaan hyvin käytännön läheinen menetelmä. Työssäni kohtaan monesti aggressiivisesti ja epäsosiaalisesti käyttäytyviä nuoria, joten lähtöoletuksena minulla on, että menetelmän analysoinnin kautta voi löytyä kasvatustyön näkökulmasta hedelmällinen ihmiskuva.

ART–menetelmästä ja sen toimivuudesta on tehty tutkimuksia, joiden perusteella menetelmällä näyttäisi olevan positiivista vaikutusta nuorten käyttäytymiseen. Melkein puolessa 16 tutkimuksesta tutkijoilla on ollut sitoumuksia ART–ohjelmaan ja näin ollen riippumatonta tutkimusta tarvittaisiin lisää. Tutkimusasetelmat ovat myös olleet osin puutteellisia, eikä näin ollen varmuudella voida sanoa ART–menetelmän tehosta. (Bränsström, Kaunitz, Andershed, South & Smedslund 2016.)

2.4 Toimiva Lapsi & Perhe (TLP)

Toimiva lapsi & perhe (TLP) –työssä pyritään tukemaan lapsen suotuisaa kehitystä ja ehkäisemään yli sukupolvien siirtyviä ongelmia. Työn keskiössä on lasten ja nuorten arjen sujuvuus. Heidän kehitystään pyritään tukemaan kotona, varhaiskasvatuksessa, koulussa ja vapaa-ajalla. Toimiva lapsi & perhe –menetelmiä voidaan hyödyntää, kun vanhemman voimavaroja kuormittaa vanhemman vakava fyysinen sairaus, mielenterveys- tai päihdeongelmat, vankeus tai taloudelliset ongelmat, sekä kun lapsen käyttäytymisessä on ongelmia tai tunne-elämän vaikeuksia. (Mielenterveysseura 2019.)

Toimiva lapsi & perhe (TLP) –työskentely pitää sisällään Lapset puheeksi (LP) –menetelmän, Toimiva Lapsi & perhe –perheinterventio ja Vertti-ryhmätoiminta. Toimiva lapsi & perhe –työ on kehitetty osana Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Toimiva lapsi & perhe –hanketta ja nykyään Suomen Mielenterveysseura ylläpitää sitä. (Mielenterveysseura 2019.) Omassa tarkastelussani keskityn Lapset puheeksi –menetelmään ja Toimiva Lapsi & perhe –perheinterventioon.

Toimiva lapsi & perhe –menetelmästä on saatu tutkimustuloksia, jotka viittaavat menetelmällä olevan positiivista vaikutusta perheisiin, joissa toisella vanhemmalla on mielenterveysongelmia. Tutkimuksissa on havaittu, että intervention jälkeen vanhemman käytöksessä ja asenteissa suhteessa lapseen on tapahtunut merkittävää parannusta. Kun lapset ymmärsivät paremmin vanhemman sairautta, myös heidän ahdistusoireensa vähenivät. On myös saatu tuloksia, että lasten tunne-elämän ongelmat ja ahdistuneisuus vähenivät ja prososiaalinen käytös lisääntyi. (Beardslee, Gladstone, Wright & Cooper 2003; Beardslee, Wright, Gladstone & Forbes 2007; Solantaus, Toikka, Alasuutari, Beardslee & Paavonen 2009.)

3 Tutkimuskysymykset ja tarkoitus

Löytääkseni käytännön kasvatustyön kannalta oleellisia oletuksia ihmisestä lähdien tutkimuksessani tarkastelemaan kahta menetelmää, joita käytetään tilanteissa, kun lapsen kehityksen suunnasta on huolta. Valitsemani menetelmät ovat Aggression Replacement Training ja Toimiva lapsi & Perhe -menetelmä, johon kuuluu Lapset puheeksi menetelmä ja Toimiva lapsi ja perhe –perheinterventio. Löydettyäni menetelmien takana olevat ihmiskuvat vertailen niiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Pohdinta osiossa tarkastelen mitä merkitystä saamillani tuloksilla on lasten- ja nuortenkodin ohjaajan käytännön työssä.

Asetan tutkimukselleni seuraavan tutkimuskysymyksen:

Minkälaista ihmiskuvaa Toimiva lapsi ja perhe –menetelmä ja Aggression Replacemente Training –menetelmä edustavat?

Tulosten perusteella pyrin tarkastelemaan myös menetelmissä olevia mahdollisia yhteneväisyyksiä ja eroja sekä sitä, mitä merkityksiä tuloksilla on lasten- ja nuortenkodin käytännön työhön.

4 Tutkimuksen menetelmälliset valinnat

4.1 Tutkimusote

Tutkimuksen tutkimusotteena ja analyysimenetelmänä toimii laadullinen sisällönanalyysi. Määrällisen ja laadullisen tutkimuksen eroja voidaan kuvata kysymyksillä. Määrällinen tutkimus vastaa kysymykseen ”Mitä tapahtuu?” ja ”Kuinka usein se esiintyy?” kun taas laadullisella tutkimuksella voidaan vastata kysymyksiin ”Miksi?” ja ”Miten?”. (Cavanagh 1997, 7.) Tutkimuksessani haluan tarkastella menetelmien takana olevaa ihmiskuvaa, jolloin kysymykset miten ja miksi osuvat lähemmäksi tutkimuskysymystä.

Laadullisessa sisällönanalyysissä pyritään kuvailemaan ja tekemään kattavaa yhteenvetoa tutkittavasta aiheesta. Tutkija pysyy lähellä tutkittavaa aineistoa ja verrattuna muihin laadullisiin tutkimusotteisiin, kuten narratiivisen, fenomenologiseen ja etnografiseen tutkimukseen, tutkijan oma tulkinta on pienemmässä roolissa. Laadullisessa sisällönanalyysissä tutkijan ei tarvitse kuvata aineistoa monimutkaisen käsitteellisen, filosofisen tai muun abstraktin kehyksen kautta. Laadullisessa tutkimuksessa on kuitenkin aina mukana tutkijan omaa tulkintaa sen mukaan, mihin tutkija kiinnittää huomionsa. Laadullisessa sisällönanalyysissä tutkija kuvaa aineistoa arkipäiväisellä kielellä, joka on lähellä aineistoa, jolloin tutkija pysyy lähempänä tutkittavaa aineistoa. (Sandelowski 2000, 334–336.) Tutkimuksessa tarkoitus on päästä mahdollisimman lähelle aineistossa olevaa ihmiskuvaa niin, että tutkijan oma tulkinta vaikuttaa mahdollisimman vähän. Tällöin laadullisen sisällönanalyysin käyttäminen on perusteltua.

Tutkimukseni tietokäsitys on sosiokonstruktivistinen. Sosiokonstruktivismissa nähdään, että ihmiset etsivät ymmärrystä maailmasta, jossa he elävät. Yksilöt luovat subjektiivisia merkityksiä asioille kokemuksiensa kautta. Asioiden merkitykset voivat vaihdella yksilöittäin, mutta ihmiset muokkaavat ymmärrystään suhteessa muihin ihmisiin, jolloin tietoa rakennetaan sosiaalisissa suhteissa ja niihin syntyy historiallista ja kulttuurillista näkemystä, jonka ihminen jakaa muiden

kanssa. Sosiokonstruktivistisessa tutkimuksessa pyritään usein luomaan teoriaa tai merkitysmallia. (Creswell 2009, 6–9.)

4.2 Aineiston kuvaus

4.2.1 ART

Aineistona minulla on Aggression Replacement Training –menetelmästä kirjoitettu Aggression Replacement Training: ryhmäharjoitusmenetelmä aggressiivisesti käyttäytyville nuorille –kirja, jossa kerrotaan ART –menetelmän taustaa ja sen käytöstä.

4.2.2 Toimiva lapsi & perhe

Toimiva lapsi & perhe –työstä käytän aineistona menetelmän lokikirjoja, menetelmistä ja sen taustateoriasta kertovaa julkaisua ja opaskirjoja, jotka on kirjoitettu vanhemmille. Näihin kuuluvat seuraavat asiakirjat: ”Lapset puheeksi taustateoria varhaiskasvatuksessa”, ”Lapset puheeksi lokikirja yhteistyöhön erilaisissa palveluissa”, ”Mikä meidän vanhempia vaivaa?”, ”Miten autan lastani?”, ”Miten huolehdin lapsistani?” ja ”Perheinterventiomanuaali”.

4.3 Aineiston analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä käytän sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysissä on kyse prosessissa, jossa laadullisesta aineistoa luokitellaan ja ryhmitellään samankaltaisuuden perusteella, tai käsitteellisiin luokkiin, jotta voitaisiin havaita muuttujien ja teemojen välisiä suhteita. (Given 2008, 121.) Sisällönanalyysiä

voidaan lähestyä kolmella eri tavalla, joita ovat tavanomainen (conventional) eli aineistolähtöinen sisällönanalyysi, suuntaava (directed) eli teoriaohjaava ja summatiivinen (summative) eli teorialähtöinen sisällön analyysi. Erot lähestymistapojen välillä syntyvät koodausjärjestelmässä, koodien alkuperässä ja menetelmän luotettavuus tarkastelussa. (Hsieh & Shannon 2005, 1277; Salo 2015, 173.)

Tutkimuksessani analysoin aineistoni aineistolähtöistä sisällönanalyysia hyödyntäen. Aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä pystytään kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä. Yleensä tätä lähestymistapaa käytetään, kun ilmiöstä oleva tutkimustieto tai teoria on vähäistä. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä luokat, joihin aineisto lajitellaan, johdetaan suoraan aineistosta. Tällä pyritään siihen, että aineiston kautta syntyisi uusia oivalluksia ilmiöstä. (Hsieh & Shannon 2005, 1279.) Taroitukseni ei ole mahdollista aineistoa mihinkään olemassa olevaan ihmiskäsitykseen tai löytää mitä ihmiskäsitystä lähimpänä menetelmistä muodostuneet ihmiskuvat ovat, jolloin aineistolähtöisyys on perusteltua.

Sisällönanalyysissä tutkijan on päätettävä, tekeekö hän ilmeisen analyysin vai piilevän analyysin. Ilmeisessä analyysissä tutkija kuvaa lähdeaineistoa niin kuin se on ja analyysissä pysytään hyvin lähellä alkuperäistä lähdettä ja käytetään lähteen sanoja. Piilevässä analyysissä tutkija sen sijaan pyrkii tulkitsemaan lähdemateriaalin taustalla olevia merkityksiä. (Bengtsson 2016, 10; Graneheim & Lundman 2003, 106.) Omassa tutkimuksessa käytän piilevää analyysiä, koska tutkin eri menetelmien taustalla olevaa ihmiskuvaa menetelmistä kertovien tekstien kautta. Menetelmät eivät suoraan puhu ihmiskuvasta tai oletuksistaan ihmisistä, jolloin ihmiskuva on piilevänä tekstin merkityksissä. Pyrin kuitenkin analyysissä käyttämään mahdollisimman paljon lähdeaineistossa käytettäviä ilmaisuja, jotta analyysi pysyy mahdollisimman lähellä alkuperäistä aineistoa.

Tuomen ja Sarajärven (2013, 80) mukaan sisällönanalyysi voidaan pitää perusanalyysimenetelmänä, jota pystytään hyödyntämään kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Heidän mukaansa sitä voi käyttää yksittäisenä metodina tai väljänä teoreettisena kehyksenä, jolloin useimmat eri laadullisen analyysinmenetelmät pohjautuvat sisällönanalyysiin. Salo (2015, 170) kuitenkin kritisoi sisällönanalyysin pitämistä teoreettisena kehyksenä, eikä pidä sitä siihen

tarkoitukseen käyttökelpoisena. Hänen mukaansa sisällönanalyysi yleensä pelkistyy pelkästään aineiston luokitteluun ja alkuvaiheen analyysiin, eikä niinkään löytämään aineistosta uutta ja ennen havaitsematonta (emt. 171.) Tuomi ja Sarajärvi (2013, 89) toteavat myös, että sisällönanalyysillä toteutettuja tutkimuksia kritisoidaan, että lopputuloksena esitellään uudelleen järjestettyä aineisto, eikä niistä ole kyetty tekemään mielekkäitä johtopäätöksiä.

Salo (2015, 172, 182) kritisoi näkemystä, että sisällönanalyysia voisi tehdä ilman taustateoriaa. Hän näkee teoreettiset käsitteet ajattelun apuvälineinä, joiden avulla aineistoa analysoidessa voidaan laajentaa ajattelua. Muutoin tutkija voi analyysissä koodata vain sellaisia asioita, jotka ovat hänelle ennestään tuttuja. Tutkijaan vaikuttaa aina esioletukset, ajatukset ja teoreettiset ideat ja analyysiä, joka tapauksessa ohjaavat tutkimuskysymykset. Tällöin analyysin tulokset eivät voi olla kokonaan aineistolähtöisiä. (emt. 172, 182.) Myös Tuomi ja Sarajärvi (2013, 19–20) toteavat teorian olevan välttämätöntä, kun se ymmärretään tutkimuksen viitekehyksenä. Tutkimuksessani taustateoriana toimii Rauhalan holistinen ihmiskäsitys ja ihmiskuva, jotka antavat minulle teoreettisia käsitteitä aineiston käsittelyyn.

Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa tutkija aluksi lukee aineiston kokonaisuudessaan läpi luodakseen kokonaiskuvan siitä, mistä aineisto kertoo. Tämän jälkeen hän lukee aineiston tarkkaan sanasta sanaan ja merkitsee tekstistä sanat, jotka kuvastavat ilmiöstä keskeistä ajatusta tai käsitettä. Tutkija kirjaa ylös ensivaikutelmaansa, ajatuksiaan ja alustavaa analyysiä ilmiöstä. Näistä syntyy koodoja, jotka voivat olla yhteydessä useampaan keskeistä ajatusta ilmiöstä. Koodit ovat yleensä peräisin suoraan aineistosta ja niistä syntyy alku koodausjärjestelmä. Koodien pohjalta luodaan luokkia sen mukaan, miten koodit liittyvät toisiinsa. Aineistosta voidaan muodostaa luokkia ja alaluokkia, joiden perusteella niistä voidaan luoda hierarkkinen järjestelmä, joka kuvastaa niiden suhdetta toisiinsa. Teoreettinen tarkastelu otetaan mukaan vasta johtopäätöksissä. (Hsieh & Shannon 2005, 1279.)

Olen analysoinut aineistoni ensin lukemalla ne läpi saadakseni kokonaiskuvan. Tämän jälkeen olen poiminut aineistosta kohdat, jotka kertovat jotain ihmisestä.

Poiminnat ovat tiivistänyt muotoon, jossa kuvaan mitä ne kertovat ihmisestä. Tiivistysten kautta olen luonut alustavia kategorioita. Näiden kategorioiden pohjalta olen lähtenyt muodostamaan pääkategorioita.

Muodostin molemmista aineistoista 7 pääkategoriaa, jotka olen kirjoittanut auki tulosluvussa. Aineistolähtöisyyden ja valitsemieni menetelmien erilaisuuden takia oli vaikea muodostaa menetelmille yhteneviä kategorioita, joten etenin sen mukaan, minkälaiset kategoriat sain luonnollisesti muodostumaan aineiston pohjalta.

Analysoimani aineisto on muuten julkisesti saatavilla, lukuun ottamatta Toimiva lapsi ja perhe -menetelmään kuuluvaa Perheinterventiomanuaalia. Tehdäkseni analyysistä läpinäkyvämpää olen koodannut analyysiini kirjaimin ja numeroin mistä kohtaa aineistoa olen päätenyt kyseiseen tulokseen. Kirjain vastaa aina yhtä teosta ja sen perässä oleva numero sivua. Aineisto koodaus on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1: Aineiston koodaus

Dokumentti	Koodi
Mikä meidän vanhempia vaivaa?	A
Lapset puheeksi – Keskustelun taustateoria	B
Lapset puheeksi –lokikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa	C
Miten autan lastani - opaskirja	D
Miten huolehdin lapsistani	E
Perheinterventiomanuaali	F
Aggression Replacement Training: ryhmäharjoitusmenetelmä aggressiivisesti käyttäytyville nuorille	G

4.4 Luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointi on hieman vaikeaa, koska tutkimustulokset eivät välttämättä ole toistettavissa ja tarkkaan mitattavia. Tutkimuksen tekijän tulisi huolehtia, että tulokset kuvaavat aineistoa, eikä tutkijan näkemyksiä asiasta. Luotettavuuden osalta laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää, että tutkija raportoi tarkkaan, kuinka hän on suorittanut tutkimuksensa. Tällöin lukijan on mahdollista arvioida, kuinka tutkija on noudattanut tutkimusmenetelmää ja miten hän on kerännyt analyysiaineistonsa. (Shenton 2004, 63–75.)

Kuvaan aineiston analyysi –osiossa mahdollisimman tarkkaan, millä tavalla olen toteuttanut analyysin, jotta lukija pystyy ymmärtämään millä tavalla olen päässyt tuloksiin. Tulos –osiossa olen muodostanut aineiston pohjalta väittämät siitä, mitä aineisto kertoo ihmisestä. Tämän jälkeen olen avannut väittämiä tarkemmin aineiston analyysin avulla. Olen merkinnyt tekstikappaleen loppuun, mihin aineiston osaan ja mille sivulle viitataan tekstilläni. Aineisto on saatavilla lähes kokonaan julkisista lähteistä, jolloin lukijalla on mahdollisuus tarkastella alkuperäistä tekstiä ja arvioida analyysin tulosta.

Aineistolähtöisessä sisällön tutkimuksessa yksi riski analyysin luotettavuudelle on, että tutkijalta jää havaitsematta olennaiset avaintekijät aineistosta (Hsieh & Shannon 2005, 1280). Olen analyysissä käynyt aineiston huolellisesti läpi useamman kerran ja pyrkinyt pitämään kokonaisuuden mielessä myös aineistoa luokitellessani. Olen pyrkinyt poiminnoissa hyödyntämään mahdollisimman laajaa käsitystä siitä mitä ihminen voi olla, jottei minulta jäisi havaitsematta olennaisia asioita aineistosta.

Olen myös avannut omaa ihmiskäsitystäni Rauhalan ajattelun pohjautuen, jolloin lukija pystyy tarkastelemaan teoreettista näkökulmaa, minkä kautta olen lähtenyt tarkastelemaan aineistoa ja arvioimaan tausta-ajatteluni vaikutusta analyysin tulokseen.

Tulosten osalta on hyvä huomata, ettei tutkimuksen tarkoitus ole ollut löytää totuutta siitä mitä ihminen on, vaan tarkoitus on ollut tarkastella menetelmien

taustalla olevia oletuksia siitä, mitä ihminen on. Tällöin tuloksia ei voida pitää totuutena ihmisestä.

5 Tulokset

Tulosluku koostuu siten, että esittelen ensin Toimiva lapsi ja perhe –menetelmän sisältämää ihmiskuvaa. Tämän jälkeen esittelen Aggression Replacement Training –menetelmän ihmiskuvaa. Näistä molemmista löysin seitsemän pääkategoriaa, joiden avulla tulosluvut on ryhmitelty. Otsikon jälkeen esittelen analyysin pohjalta nousseen väitteen, jonka jälkeen olen aineistoon viitaten kirjoittanut auki, miten olen päätynyt tähän tulokseen.

5.1 Toimiva lapsi ja perhe

5.1.1 Ympäristön vaikutus

Väite 1: ” Lapsen kehitys tapahtuu suhteessa hänen fyysiseen ja psyykkiseen ympäristöönsä. Ympäristö vaikuttaa lapsen kehitykseen joko positiivisesti tai negatiivisesti. Ihmisen vahvuuksien ja haavoittuvuuksien nähdään syntyvän lapsen ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa. Merkityksellisiä kehitykselle on erityisesti usein toistuvat asiat. Ympäristön ja lapsen välinen vaikutus suhde on kaksisuuntainen. Lapsi kantaa eri ympäristöissä tapahtuneita asioita kokemuksena mukanaan, jolloin niillä on vaikutusta ihmisen ajattelu- ja toimintamalleihin ja näin ollen vaikuttavat ihmisen toimintaan myös toisessa ympäristössä.”

Aineistossa kehitysympäristöllä tarkoitetaan fyysistä ja psyykkistä ympäristöä, jossa lapsi on osallisena ja sillä on itsenäinen merkitys lapsen kehitykselle. Näitä ovat esimerkiksi koti, koulu ja vapaa-ajan ympäristöt. Näiden tehtävänä on osallistua lapsen kehitykseen, johon vaikuttaa näissä tapahtuvan toiminnan ja vuorovaikutuksen luonne ja laatu. Yhteiskunnan tila ja toiminnalle annetut resurssit vaikuttavat kehitysympäristöihin. Kehitysympäristöissä tapahtuva toiminta ja vuorovaikutus joko tukee lapsen kehitystä tai aiheuttaa paineita ja luo ongelmia. Vaikutus ei ole yksisuuntaista kehitysympäristöstä lapseen päin, vaan myös lapsi

vaikuttaa kehitysympäristön vuorovaikutukseen ja toimintaan. Toimiva lapsi ja perhe -menetelmässä nähdään lapsen vahvuuksien ja haavoittuvuuksien muodostuvan lapsen ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa, eikä näin ollen kyseessä ole lapsen ominaisuuksista. Myös fyysisellä ympäristöllä on merkitystä siihen minkälaisia vuorovaikutus ja toiminta malleja ne tuottavat ja minkälaista käytöstä fyysinen ympäristö tukee. (ks. B 2, B 3, B 4, B 7, B 8, E 5, C 5, E 23)

” Vahvuus tarkoittaa LP –keskustelussa asiaa, joka sujuu, vaikka elämässä on vaikeuksia. Vahvuus –käsite LP:ssä ei siis tarkoita erityistä lahjakkuutta tai erityisen hyvää selviytymistä. Se perustuu pärjäävyys -ilmiöön ja sen määritelmään. Pärjäävyydellä (resilienssi, engl. resilience) tarkoitetaan sitä, että asiat sujuvat huolimatta siitä, että on sellaisia vaikeuksia, joiden tiedetään usein johtavan ongelmiin. Aikaisemmin puhuttiin pärjäävistä yksilöistä ja ajateltiin, että toiset ovat pärjääviä ja toiset eivät. Nyt kuitenkin tiedetään, että pärjäävyys syntyy yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Pärjäävyys ei siis ole lapsen ominaisuus, vaan se syntyy esimerkiksi kodin ja päivähoiton/koulun yhteistyössä.” B 7

Aineistossa lapsen vahvuudet ja haavoittuvuudet kartoitetaan kolmen kategorian kautta, jotka ovat: 1. lapsi kotona, 2. lapsi varhaiskasvatuksessa/kerhossa/koulussa/vapaa-aikana/työssä ja 3. vanhemmat ja kotityöt. Nämä kategoriat on jaettu pienempiin kysymyksiin, jolla kartoitetaan, miten lapsi tulee toimeen eri ympäristöissä olevien ihmisten kanssa, miten lapsi toimii arkisissa asioissa ja miten vanhempien välinen yhteistyö toimii. (ks. C 14, C 15, C 17, C 18, C 20, C 21, C 23, C 24, C 25)

Ensimmäisessä kategoriassa tarkastellaan seuraavia asioita: millainen lapsi on, millainen suhde lapsella on vanhempiin ja sisaruksiin, miten hän selviytyy arkisista rutiineista, lapsen mieli alaa ja käyttäytymistä ja vanhempien huolia lapsesta, sekä miten ristiriidat ja konfliktit lapsen kanssa sujuu. Jokainen osio näistä voi olla vahvuus tai haavoittuvuus. (ks. C 14, C 15, C 17, C 18, C 20, C 23, C 24)

Toisessa kategoriassa tarkastellaan lapsen toimintaa ja suhteita kodin ulkopuolella. Näihin kuuluu viihtyvyys koulussa/päiväkodissa, koulunkäynnin rutiinien sujuminen, lapsen ja ulkopuolisten aikuisten suhde, lapsen ja kavereiden suhde,

vapaa-ajan toiminta: harrastukset, netin, pelien ja sosiaalisen median käyttö ja ystävät, sekä vanhempien tietoisuus missä lapsi liikkuu. (ks. C 15, C 18, C 21, C 24)

Kolmannessa kategoriassa tarkastellaan vanhemmuutta ja kodinhoitoa. Tällöin näkökulma on vanhempien välisessä suhteessa, kodinhoidossa, vanhempien jaksamisesta, vanhempien tuen tarpeesta ja tuen saamisesta ja vanhempien sosiaalisessa verkostossa. (ks. C 15, C 18, C 19, C 21, C 22, C 25)

Aineistossa arkirutiinit ja arjen sujuvuus ovat lapsen kehityksen kannalta merkityksellisiä. Lapsen kyvyt, taidot, toiminta mallit, sekä kuva itsestä ja omista mahdollisuuksista, syntyvät toistuvissa jokapäiväisissä tilanteissa. Jokapäiväinen toiminta ja vuorovaikutus vaikuttaa lapsen kehitykseen, joko sitä tukien tai ongelmia tuottaen. Arjen rutiinit ovat myös tärkeitä lapsen perusturvallisuuden luojana. Kun perheessä on vaikeuksia ovat rutiinit merkityksellisiä vaikeuksien ja ongelmallisten vaiheiden yli pääsemisessä. Lasta tukevana tekijänä arkipäivien tuottama ilo ja onnistumiset ovat ensiarvoisen tärkeitä sekä riittävä lepo ja vuorokausirythmi. Arjen sujuvuus myös luo pohjaa muulle saatavalle avulle kuten psykiatriselle hoidolle ja kuntouttavalle toiminnalle. (ks. B 4, B 6, B 7, B 11, B 12, C 3, C 13, C 16, C 19, C 22, C 25, C 26, D 11)

”Päivähoidon ja koulun sujuminen ja arkipäivän rutiinien säilyminen mahdollisuuksien pitkälle ovat puolestaan ensiarvoisen tärkeitä ajatellen lapsen ja nuoren selviytymistä ongelmavaiheen yli ja siitä eteenpäin.” B 7

Eri kehitysympäristössä olevat ongelmat voivat näkyä lapsen käyttäytymisessä toisessa kehitysympäristössä, koska ihminen kantaa kaikkia kokemuksiaan mukana ja hänen omat vaikeutensa heijastuvat vuorovaikutukseen. Tällöin kehitysympäristöjen välisellä yhteistyöllä voidaan tukea lasta ja ennalta ehkäistä häiriöiden syntyä. Aikuisten välinen yhteistyö on tärkeää, jottei lapsi jää yksin ongelmien ja hakeudu esimerkiksi sellaiseen kaveripiiriin, jossa vaikeudet lisääntyvät. Jos kehitysympäristöjenvälinen yhteistyö toimii heti kun ongelmia syntyy toisessa kehitysympäristössä, voidaan toisessa kehitysympäristössä tukea lasta, ennen

kuin ongelmat alkavat näkyä lapsen käytöksessä. (ks. B 4, B 5, B 6, B 7, B 12, C 4, E 23, E 29, F 32)

Kehitysympäristöjen aikuisten ongelmat heijastuvat lapsiin, koska vaikeudet vaikuttavat aikuisten toimintaan ja vuorovaikutustapoihin. Tällöin asiat, jotka vaikuttavat lapsen kehitykseen, eivät suoraan vaikuta lapseen vaan välillisesti aikuisten kautta. Tällaisia voivat olla esimerkiksi taloudelliset huolet, jotka luovat aikuiselle paineita ja huolia, jotka taas heijastuvat vanhemman toimintaan ja vuorovaikutukseen suhteessa lapseen, joka taas vaikuttaa lapsen tunne-elämään, käytökseen, ihmissuhteisiin, koulumenestykseen ja jopa tulevaisuuden vaikutuksiin. Lapset myös reagoivat hyvin yksilöllisesti kehitysympäristössä tapahtuviin muutoksiin ja niiden merkitys lapsen kehitykselle voi olla suuri. (ks. B4-5, B 6, B 8)

Aineisto nostaa myös esiin, että lapsen kehitysympäristössä olevat positiiviset asiat tukevat lapsen kehitystä. Esimerkiksi vanhempien kyky yhteistyöhön vanhemmuudessa ja vaikeista asioista rakentavasti neuvottelemisen, sekä ja kotitöiden jakaminen tukevat lapsen pärjäävyyttä. Nämä luovat lapselle turvallisuuden tuntua. Myös vanhempien ystävät ja sukulaiset, joilta vanhemmat saavat tukea ja jotka tuottavat iloa, vaikuttavat lapsen pärjäävyyteen, sekä vanhempien kyky nauttia toistensa seurasta vaikeivat nämä suoraan kohdistuisi lapseen. (ks. C 13, C 16, C 19, C 22, C 25, C 26, D 14)

Kun lapsella on ongelmia kotioloissa, voivat toisessa kehitysympäristössä olevat suhteet tuottaa iloa elämään, kehittää sosiaalisia taitoja ja tukea lasta. Toisessa kehitysympäristössä oleva aikuinen voi olla tärkeä tuki lapselle hankalassa tilanteessa, kuten jos vanhemmalla on mielenterveysongelmia ja hän sairautensa takia toimii oman ja lapsen edun vastaisesti. Myös tilanteet, joissa avoin keskustelu perheen sisällä ei onnistu, on hyödyllistä jakaa asia perheen ulkopuolisen kanssa. Tällöin ihminen ei jää asiansa kanssa yksin, vaan saa tukea perheen ulkopuolelta. (ks. A 27, A 28, A 29, D 17)

Aineiston mukaan perhe-elämä ei koskaan ole ongelmatonta. Lapsen hyvä kasvu ja kehitys ei edellytä ongelmatonta ympäristöä, vaan ongelmia ratkaisevampaa on, pyritäänkö niitä ratkaisemaan. Jos kodin ongelmat kasvavat ja vanhempien

voimavarat ovat vähäiset, on järkevää ottaa vastaan ulkopuolista apua, jolla kyetään tukemaan perhettä asioissa, joissa he tarvitsevat tukea. Tämä tukee lasta tekemällä ympäristöstä suotuisamman kasvulle ja kehitykselle. Jos perheeseen annettava tuki ei ole riittävä, tarvitaan kiireellistä apua tai lapsen turvallisuus on väärässä, voi lapsen sijoitus perheen ulkopuolelle olla järkevää. Lapsen kannalta perheen ulkopuolelle sijoittamisessa tärkeää on, että se tehdään hyvässä yhteistyössä lastensuojelun, vanhempien ja lapsen kanssa. (ks. A 16, C 13, C 16, C 19, C 22, C 26 D 12, E 23, E 24, E 26, E 27, E 29, E 30, E 32, F 15)

”Jos ongelmia osataan ratkaista, saavat lapset tärkeitä eväitä omaa elämää ajatellen. Kyky ratkaista riitoja on ihmissuhteiden onnistumisen ytimessä.” E 24

5.1.2 Mielenterveysongelmien vaikutus ihmiseen

Väite 2: ” Jos ihmisen tietyt tunteet, ajatukset tai toiminta alkavat ottaa valtaa kaikelta muulta elämässä ja haittaavat arkea, voidaan puhua mielenterveys sairaudesta. Mielenterveys sairauden syntyyn vaikuttavat geenit, ihmisen oma psyykinen rakenne, elämänhistoria, nykyinen elämäntilanne ja ihmissuhteet.”

Ihmiselämään kuuluu se, että toisinaan on masentunut, ahdistunut tai uneton, eikä se vielä tarkoita mielenterveys sairautta. Jos taas nämä valtaavat alaa ihmisen elämässä kaikelta muulta ja haittaa arkea voidaan puhua sairaudesta. Aineistossa mielenterveyshäiriöön sairastumiseen vaikuttavat geenit, ihmisen oma psyykinen rakenne, elämänhistoria, nykyinen elämäntilanne ja ihmissuhteen, eikä niiden syistä tiedetä vielä kaikkea. 9-14 vuoden iässä nuoruusiän mieliala sairauden riski on koholla. Suvussa useammassa polvessa esiintyvä psyykinen häiriö voi merkitä perinnöllistä alttiutta häiriöön, mutta kaikkien tekijöiden yhteisvaikutus aiheuttaa vasta sairauden. Vanhempien sairastuminen ei siis tarkoita automaattisesti, että lapsikin sairastuu. Mielenterveys ongelmat, eivät myöskään ole ihmisen omaa syytä ja kuka vain voi sairastua. Mielenterveyshäiriöt nähdään sairautena samalla tavalla kuin kehollisetkin sairaudet. (ks. A 4, A 7, A 8, D 6, D 8, A 8, F 3, F 12)

”Sairastumiseen vaikuttavat geenit, ihmisen oma psyykinen rakenne, elämänhistoria, nykyiset ihmissuhteet ja elämäntilanne, kaikki yhdessä.” D 6

Mielenterveyshäiriö voi vaikuttaa ihmisen tunteisiin, ajatuksiin ja toimintaan. Monesti tähän liittyy negatiivisten ajatusten ja tunteiden korostuminen Näiden häiriintymisen seurauksena ihmisellä tulee vaikeuksia toimia muiden kanssa. Mielenterveyshäiriön seurauksena ihmisten välille voi syntyä paljon väärinkäsityksiä. Häiriö voi näkyä ulospäin ihmisen ilmeissä, eleissä, puheessa sekä toimeliasuuden luonteessa ja määrässä. (ks. A 4, A 15, A 19, D 4, F 15)

Ajatusten häiriintyminen voi näkyä merkillisinä ajatuksina, joihin ihminen uskoo. Tällöin ihminen voi kokea, että hänen ajatuksiinsa vaikutetaan ulkopuolelta ja hän voi kuulla tai nähdä asioita, joita ei ole olemassa. Ihminen voi myös ymmärtää tavallisia asioita väärin tai kokea itsensä uhatuksi tai vainotuksi. Masentuneella ihmisellä ajatukset ovat monesti hyvin kielteisiä ja vaikuttavat ihmisen ajatuksiin hänestä itsestään tai esimerkiksi lapsista. (ks. A 5, A 6, A 12, A 21, F 6, F 20)

” Ajatusten sekoaminen on pelottavaa, koska ei voi tietää, mikä on totta ja mikä ei ja mitä tapahtuu seuraavaksi.” A 21

Mielenterveyshäiriö voi näkyä ihmisen toimissa esimerkiksi niin, että hän pyrkii vahingoittamaan itseään tai muita tai ihminen voi käyttäytyä oudosti ja puhua kummallisia asioita. Ihminen voi olla myös kierä ja ärtyisä ja tavalliset asiat eivät suju samalla tavalla kuin normaalisti. Esimerkiksi kotityöt voivat jäädä tekemättä ja voi olla, että ihminen alkaa kohdella jotain perheen jäsentä epäoikeudenmukaisesti. Ihminen voi muuttua hitaaksi ja lamaantuneeksi ja jopa tavoittamattomaksi tai sitten hän muuttuu todella aktiiviseksi ja puheliaaksi. Ihmiselle voi syntyä pakko-oireita, joissa ei ole järkeä tai ihmisen syöminen voi häiriintyä. (ks. A 3, A 5, A 6, A 12, A 14, A 15, A 18, D 2, D 9)

Mielenterveyshäiriö voi näkyä ihmisen tunne-elämässä, jonkin tunteen vahvistumisena muiden yli. Tällöin voimistunut tunne määrittelee ihmisen toimintaa ja menee muiden tunteiden yli. Esimerkiksi pelon ottaessa ylivallan voi pienetkin asiat aiheuttaa pelkoa ja ärtymyksen ottaessa ylivallan voi ihminen suuttua mitättömistä asioista. Ahdistunut voi tuntea, ettei ole missään turvassa. (ks. A 5, A 21)

Aineiston mukaan mielenterveysongelmiin on olemassa hoitokeinoja ja suurin osa mielenterveyden ongelmista paranee. Mielenterveyden ongelmia voidaan hoitaa lääkkein ja keskustelun avulla, kuten psykoterapia, joka perustuu keskustelun auttavaan vaikutukseen. Toisinaan voidaan tarvita sairaala tai päiväsastohoitoa, jos apua tarvitaan enemmän. Mielenterveysongelmat voivat kuitenkin kestää pitkään ja joissain tapauksissa läpielämän. (ks. A 9, A 10, A 13)

5.1.3 Päihdeongelmien vaikutus

Väite 3: ”Päihteiden vaikutukset ovat psykologisia ja sosiaalisia. Ne heikentävät ihmisen impulssikontrollia ja antavat tunteille suuremman ohjauksen. Päihteiden alaisuudessa ihminen on itsekeskeisempi ja hänen kykynsä eläytyä toisten ihmisten asioihin heikentyy, millä on vaikutuksia ihmisen suhteisiin muihin ihmisiin. Päihteiden käytön syyt ovat kulttuuristen, psykologisten, psykiatristen, ruumiillisten ja sosiaalisten tekijöiden yhteisvaikutuksessa.”

Aineistossa päihteiden käytön syy nähdään kulttuuristen, psykologisten, psykiatristen, ruumiillisten ja sosiaalisten tekijöiden yhteisvaikutuksena. Ihmisen asenteisiin päihteitä kohtaan vaikuttaa nuoruudessa perhekuulttuuri ja muun nuorison tavat käyttää päihteitä. Päihdeongelmainen ihminen ei välttämättä koe päihteiden käyttöä ongelmaksi. Päihteiden käyttöön liittyy myös monesti asioita, joita ei voi hyväksyä ja ne ovat monesti kiusallisia, häpeällisiä ja ahdistavia tunnustaa. Nämä asiat liittyvät päihdyttävien aineiden psykologisiin ja sosiaalisiin vaikutuksiin. Päihteet vaikuttavat ihmisen tunnekokemuksiin ja käyttäytymiseen, eikä päihteiden alainen hallitse päihteiden vaikutuksia. Ihmisen impulssien hallinta heikenee ja hän toimii harkitsemattomasti ja on tunteiden ja mielen ailahtelujen viettävänä. Päihteet myös heikentävät ihmisen herkkyyttä eläytyä toisten ihmisten asioihin ja johtaa itsekeskeisyyteen, jossa omat tarpeet ovat vahvoja ja vaativat välitöntä toteuttamista. Päihteillä voi olla myös psyykkisiä ongelmia ja ruumiillisia sairauksia vahvistava vaikutus. (ks. E 4, E 5, E 6, E 9, E 11, E 31)

”Päihteiden ongelmalliset vaikutukset tulevat esille yhdessäolossa toisten ihmisten kanssa. Päihteet johtavat tietynlaiseen itsekeskeisyyteen, jolloin omat tarpeet ovat vahvoja, vaativat välitöntä toteutumista ja tuntuvat itsestä täysin oikeuteuilta.” E 5

Päihdeongelmalliselle päihteistä tulee jossain vaiheessa tärkein asia elämässä ja ajatukset pyörivät koko ajan sen ympärillä. Ihminen pyrkii myös salaamaan muilta päihteiden käyttöä, mikä voi johtaa valehteluun perheelle. Myös lupausten pettäminen läheisille on tavallinen päihdeongelmien seuraus. Päihteiden käyttö voi johtaa riitelyyn ja henkiseen tai fyysiseen väkivaltaan perheessä. Niiden käyttö voi johtaa koti- ja työasioiden hoidon epätasapainoon niin käytännön kuin emotionaalisen vastuun ja jaksamisen näkökulmasta. (ks. E 12, E 14, E 15, E 24, E 25, E 27)

5.1.4 Ihmisen ongelmien heijastuminen muihin

Väite 4: ”Ihmisen henkilökohtaiset ongelmat ja vaikeudet vaikuttavat ihmisen psyykkisiin resursseihin, tapaan kokea, kykyyn ajatella ja toimia. Nämä vuorostaan vaikuttavat ihmisen vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. Tällöin toisen ihmisen haasteet elämässä voivat vaikuttaa vuorovaikutussuhteen kautta toiseen ihmiseen ja aiheuttaa ongelmia hänen elämässään. Erityisesti lapsen kehitykseen läheisten aikuisten kokemilla ongelmilla, jotka vaikuttavat lapseen vuorovaikutuksen kautta, voi olla suuri merkitys.”

Aineiston mukaan vanhemmalla olevat vaikeudet ja ongelmat heijastuvat muuhun perheeseen, koska perheessä ollaan jatkuvassa tiiviissä vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Aikuisen kohtaamat ongelmat, kuten mielenterveys- tai päihdeongelmat voivat näkyä hänen käytöksessään esimerkiksi ärtyisyytenä, vetäytymisenä, ailahtelevuutena, valehteluna ja lupausten pettämisenä. On luonnollista, että ihmisen kohtaamat ongelmat heijastuvat hänen vuorovaikutukseen muiden kanssa, koska ne vaikuttavat ihmisen psyykkisiin resursseihin, tapaan kokea, kykyyn ajatella ja toimia. Vanhempi ei tarkoituksella toimi niin ja saattaa kokea

kykenemättömyyttä ratkaista tilannetta. Lapset taas reagoivat aikuisen käytökseen itselleen persoonallisella tavalla, johon voi liittyä esimerkiksi riidanhaluisuutta, pelkoa, vetäytymistä ja masennusta tai ettei koulu ja päivähoito enää kiinnostaa. (ks B 2, B 4, B 5, B 9, B 10, C 3, D 3, E 5, E 7, E 27, F 12)

” Ongelmat ja paineet vaikuttavat ihmisen psyykkisiin resursseihin, tapaan kokea, kykyyn ajatella ja toimia. Tästä syystä ne heijastuvat kanssakäymiseen muiden ihmisten kanssa.” B 9

Vanhemman käytös saattaa luoda epävarmuutta ja voi olla pelottavaa lapsen näkökulmasta ja vaikuttaa perusturvallisuuteen. Lapselle voi syntyä pelkoa esimerkiksi vanhempien erosta, väkivallasta tai että vanhempi tekee itselleen jotain. Lapselle voi myös olla epäselvää, mikä vanhempaa vaivaa ja paraneeko hän. Vanhempi voi myös vaatia lapselta liikoja tai lupailta asioita, joista ei pysty pitämään kiinni ongelmansa takia. Lapsi voi myös joutua tilanteisiin, jossa näkevät ja kokevat asioita, jotka ovat ikään katsomatta kohtuuttomia. Riippuen lapsen persoonallisesta tavasta reagoida tällaisten asioiden seurauksena lapsi voi esimerkiksi tuntea salaista kiukkua ja vihaisia ajatuksia vanhempaa kohtaa tai tuntea itsensä arvottomaksi, kun lupauksia ei pidetä ja muut asiat vievät vanhemman huomion. Lapsen on vaikea ilmaista tunteita, koska ne horjuttaisivat kodin herkkää tasapainoa ja lapsi saattaa kehittää kyvyn havaita herkästi vaihtelevat tilanteet, jotka määräävät hänen toimintaansa. (ks. A 9, A 12, A 16, A 17, A 18, A 21, A 22, A 23, A 24, A 25, B 5, B 8, B 10, B 11, D 10, D 12, D 13, D 17, E 6, E 7, E 11, E 14, E 15, E 21, E 23, E 24, E 25, E 26, E 27, E 30, F 25)

Lapset reagoivat herkemmin aikuisten mielialoihin ja toimintaan, kuin usein aikuiset olettavat. Tilanteet voivat myös aiheuttaa riitoja vanhemman ja lapsen välille tai viedä lapselta voimat ja lamauttaa. Lapset saattavat myös vetäytyä omista menoistaan, jolloin taustalla voi olla esimerkiksi pelkoa, että vanhempi vahingoittaa itseään tai huolehtiakseen vanhemman krapulasta, kotitöiden hoitaminen tai kokemus, ettei hauskaa saa pitää. Myös kokemus, ettei kodin asioista saa puhua muille, nostaa muurin lapsen ja kavereiden väliin. Tilanteiden toistuessa niistä voi tulla osa lapsen identiteettiä ja opettaa lapselle esimerkiksi, että valehtelu on osa normaalia vuorovaikutusta. Tällaiset asiat estävät lapsen terveen kehityksen ja

voi johtaa mielenterveyden tai käyttäytymisen ongelmiin. (ks. A 9, A 12, A 16, A 17, A 18, A 21, A 22, A 23, A 24, A 25, B 5, B 8, B 10, B 11, D 10, D 12, D 13, D 17, E 6, E 7, E 11, E 14, E 15, E 21, E 23, E 24, E 25, E 26, E 27, E 30, F 25)

” Joskus käy niin, että joku lapsista ottaa kodinhoidon harteilleen. Hän saattaakin selvittää siitä esimerkillisesti aina pikkusisarusten hoitoa myöten. Kannattaa kuitenkin miettiä, käykö tilanne hänelle liian raskaaksi. Jos lapsi joutuu luopumaan harrastuksistaan ja kavereiensa seurasta, hänen taakkansa on liian suuri.” D 10

Aineiston mukaan empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että lapsilla, joiden vanhemmalla on mielenterveysongelmia, on kasvuikä erityisen vaikea kehitysvaihe. Näillä lapsilla esiintyy useammin mielialahäiriöitä, etenkin masennusta ja koulu-menestys ja sosiaalinen käyttäytyminen on heikompaa. Vanhemman mielenterveys tai päihde tai muut ongelmat eivät automaattisesti tarkoita, että lapsellekin tulisi ongelmia. Merkityksellisempää kuin se, että vanhemmalla on ongelmia, on se, pyritäänkö ongelmia ratkaisemaan. Esimerkiksi vanhempien keskinäiset neuvottelutaidot ovat tärkeitä parisuhteen kannattelemisessa vaikeuksien yli ja vaikeudet voivat myös yhdistää perhettä. (ks. B 10, D 3, D 8, D 19, F 3)

5.1.5 Yhteisen ymmärryksen merkitys

Väite 5: ”Ihminen kehittää mielessään selityksiä ympäristön tapahtumille. Ilman avointa ja rakentavaa vuorovaikutusta ihmisten selitykset tapahtumille irtaantuvat toisistaan ja voivat aiheuttaa ongelmia kehitykselle ja vuorovaikutukselle. Ihmisten välinen yhteinen ymmärrys mahdollistaa yhteistyön ja ratkaisujen löytämisen haastaviin asioihin.”

Aineistossa tuodaan esiin, kuinka perheen sisäinen puhumattomuus jättää perheen jäsenet selviämään ongelmista yksi. Puhumattomuuden seurauksena ihmiset alkavat kehittää omia selityksiä sille, mitä perheessä tapahtuu. Nämä selitykset voivat erota toisistaan paljon ja tästä voi seurata väärin ymmärryksiä puolin

ja toisin. Lapset voivat pelätä, että lisäävät vanhempien taakkaa puhumalla huolistaan ja saman aikaan mieltä painavat huolet rajoittavat lapsen toimintaa. Lapsi voi yrittää korjata omaa käytöstään, kun uskoo ongelmien johtuvan itsestä, mikä voi ilmetä pakonomaisena käyttäytymisenä. Myös vanhemmat pelkäävät puhumisen kasvattavan lapsen taakkaa. Seurauksena ihmiset voivat eristäytyä toisistaan ja heidän välillään voi ilmetä ärtyisyyttä, kärsimättömyyttä, sekä toisten tarkkailua ja varovaisuutta. (ks. A 21, A 27, B 11, B 12, C 29, D 4, D 5, D 15, E 9, E 15, E 16, E 21, F 7, F 8, F 21, F 27)

” Lapsi tarvitsee selityksen asioille, joita hän on kuullut, nähnyt, kokenut, ajatellut, pelännyt. Lapsen mielikuvitukselle jää paljon tilaa, jos vanhempi on päivät kotona itkettyneen näköisenä, mutta kieltää itkeneensä ja sanoo: ”Ei tässä mitään”. Koululainen ahdistuu, eikä pysty keskittymään läksyihinsä. Jos vanhempi kertoisi, että mummi on sairastunut vakavasti, olisi se kova paikka lapselle, mutta huoli olisi jaettu ja lapsi saisi lohdutusta. Hän myös kuulisi, että mummi on hoidossa ja häntä voi käydä katsomassa.” C 29

Avoin ja rakentava keskustelu auttaa ihmistä ymmärtämään toisten kokemuksia ja käyttäytymistä, sekä antaa selityksen erilaisille tilanteille, jotka ovat voineet esimerkiksi aiheuttaa pelkoa. Se mahdollistaa muiden käyttäytymisen kohtaamisen ja ymmärtämisen uudella tavalla, ratkaisujen etsimisen yhdessä haastaviin tilanteisiin. Vaikkei tilanteisiin heti löytyisikään ratkaisua, voivat keskustelut olla hyödyllisiä ja avata toisen kokemuksia uudella tavalla. Näiden ratkaisujen toteuttaminen luo yhteenkuuluvuutta ihmisten välille. Avoin ja rakentava keskustelu antaa mahdollisuuden ihmiselle kokea itsensä tärkeäksi osaksi yhteisöä ja tukee yhteisön toimintaa, sekä edesauttaa lapsen kehitystä. Lapselle puhuttaessa ongelmista on tärkeää kertoa, miten ongelmassa päästään eteenpäin tai että vanhempi saa apua ongelmaan. Myös lapsi kannattaa ottaa mukaan tilanteiden ratkaisuun mahdollisuuksien mukaan. Avoin keskustelu ja yhteisen ymmärryksen luominen on tärkeää myös muissa kehitysympäristöissä, kuin perheen sisällä. Esimerkiksi päivähoitossa tai koulussa tapahtuneet tilanteet voivat tarvita tilanteen avaamista ja selittämistä. Muuten voi käydä niin, että lapsi kehittää tapahtumille selityksiä, jotka eivät vastaa todellisuutta. Esimerkiksi lapsi voi luulla, että

työntekijän poisjänti johtuu hänen kiukuttelustaan. (ks. A 19, A 20, A 22, A 23, B 11, B 12, C 4, C 28, C 29, D 14, E 4, E 8, E 9, E 13, E 15, E 16, E 17, E 18, E 19, E 24, E 27, E 28, E 29, E 32, F 13, F 20, F 22, F 5, F 20, F 28, F 29)

”Perheistunnon tärkein tavoite on helpottaa vanhemman sairauden ymmärtämistä perheen sisällä, johon liittyy kaikkien perheenjäsenten tunnekokemukset.”

F 28

Avoimen ja rakentavan keskustelun kautta voidaan ihmisten välille luoda yhteistä ymmärrystä. Aineistossa yhteisellä ymmärryksellä tarkoitetaan sitä, että perheen sisällä vanhemmilla ja lapsilla on samansuuntainen käsitys perheen tilanteesta. Tällöin perheen jäsenet ymmärtävät toistensa tunteita, käyttäytymistä ja perheessä tapahtuvia asioita. Yhteinen ymmärrys on tärkeää kaikissa perheissä, mutta erityisesti silloin kun perheessä ilmenee haasteita. Vaikka haasteet olisivat vaikeita yhteinen ymmärrys luo läheisyyttä ja luottamusta perheessä. Ymmärrys asioista, jotka vaikuttavat itseensä ja mahdollisuus osallistua ratkaisujen etsimiseen tukevat ihmisen selviytymistä ja pärjäävyyttä elämässä. Avoimeen ja rakentavaan keskusteluun kuuluu erilaisten kokemusten ja erimielisyyksien hyväksyminen ja sen toteuttaminen voi tarvita perheen ulkopuolista apua. Erityisesti silloin kun perheessä on vaikeaa ja ihmisen voimavarat vähissä voi ulkopuolinen apu auttaa katsomaan ja keskustelemaan perheen asioista objektiivisemmin. (ks. C 3, C 13, C 16, C 19, C 22, C 25 C 27, D 5, D 16, F 11, F 13, F 20, E 5, E 8, E 12, E 21, E 24, E 27, B 6, F 19, F 26, F 28, F 29, F 30)

”Mielialasairauden (sekä bipolaarisen että depression) merkeistä ja oireista puhuminen auttaa sekä puolisoa että lapsia silloinkin, kun perheessä on tietoa mielialasairaudesta. Hämmentävimmät depression oireet ovat ärtyisyys ja tarmon puute. Ärtyisyys rasittaa suuresti muita perheenjäseniä, koska he saattavat tuntea olevansa sairaan vanhemman hyökkäysten tai syrjinnän kohteina, ja se puolestaan tekee tuen tarjoamisen vaikeaksi. Kun klinikko huomauttaa, että ärtyisyys on surullisuuden tavoin mielentilan häiriön osoitus, eikä riipu muiden perheenjäsenten käytöksestä, jännitys ja syytely yleensä vähenevät. Varsinkin lapsilla on taipumus tulkita tarmon puute mielenkiinnon puutteeksi. Kuvaus siitä, millä tavoin depressio haittaa vanhemmuutta, saattaa saada muut

perheenjäsenet suhtautumaan masentuneen perheenjäsenen käytökseen vähemmän henkilökohtaisesti.” F 13

Aineistossa nähdään, että perheen ongelmista avoin keskustelu ystävälle tai vieranomaiselle voi olla tärkeää niin vanhempien kuin lastenkin jaksamisen kannalta. Monesti perheen asioista kertomiseen liittyy häpeää, mikä vaikeuttaa keskustelemista ulkopuolisten kanssa, mutta joillekin voi olla helpompaa puhua vaikeista asioista ulkopuolisen kanssa kuin perheen kanssa. Joskus vanhemmat voivat kieltää lasta puhumasta asiasta ulkopuolelle, mikä kuitenkin voi olla tärkeä voimavara ihmiselle. Vanhempien olisi hyvä antaa lapselle lupa puhua asioista perheen ulkopuoliselle aikuiselle, joka voi olla esimerkiksi sukulainen, ystävän vanhempi tai ammattiauttaja. (ks. A 9, A 17, A 27, A 28, A 29, D 16, D 17, E 24, F 7, F 14, F 31)

Toimiva lapsi ja perhe –menetelmissä tarkoituksena on saada niin vanhemmat kuin lapsetkin kertomaan toisilleen kokemuksistaan ja edesauttamaan yhteisen ymmärryksen syntyä. Avoimessa keskustelussa kyse ei ole informaation antamisesta lapsille, vaan keskusteluun kuuluu lapsen kokemuksen selvittäminen ja ottaminen vakavasti. Lapsen kanssa keskusteltaessa on hyvä käyttää lapselle tuttuja sanoja ja ilmaisuja, eikä tarkoituksena ole kertoa kaikkia elämäkokemuksiaan lapsille. Kannattaa myös valita yksi ongelma kerrallaan puheenaiheeksi ja vanhempien on hyvä etukäteen keskustella, mitä asioita otetaan milloinkin esille. Lapsen kanssa keskustelu tapahtuu tekemisen lomassa ja aiheita on hyvä lähestyä jostain tapahtuneesta käsin. Yhteisen ymmärryksen rakentaminen perheessä on jatkumo, joka ei synny yhdessä keskustelussa, vaan vaatii arkipäiväistä toteutusta. Jos perhe ei ole tottunut puhumaan asioista, sitä joudutaan opettelemaan. Lapsia tulisi myös rohkaista keskustelemaan asioista, jotka häntä mietityttävät. Lapselle voi olla vaikeaa kertoa vanhemmistaan kielteisiä asioita, joten vanhemman on otettava niitä esille. Perhe voi hyötyä ulkopuolisesta avusta, joka auttaa keskustelemaan haastavista aiheista lapsen kanssa. (kts. B 12, F 7, C 8, C 29, D 14, D 15, D16, E 13, E 16, E 17, E 20, E 21, F 7, F 22, F 23, F 24, F 25, F 26, F 27, F 28, F 29)

”Aina se ei ole helppoa, koska lapset pyrkivät peittämään omia tunteitaan, jos ne ovat ristiriidassa vanhemman kanssa.” E 20

5.1.6 Tiedon merkitys

Väite 6: ”Tiedon omaksuminen sairaudesta auttaa ihmistä suhtautumaan sairauteen mielekkäällä tavalla, se auttaa jäsentämään ja sanallistamaan ihmisen kokemuksia ja vähentää sairauteen liittyviä kielteisiä tunteita. Tieto sairaudesta auttaa myös sairaan läheisiä ymmärtämään ja suhtaututumaan läheisen sairauteen.”

Aineiston mukaan ihmiselle annettavan tiedon merkitys sairauden etiologiasta, sen biologisesta ja fysiologisesta taustasta, psykososiaalisista ilmenemistavoista ja riskeistä, joille lapset altistuvat perheissä, joissa on vakavaa mielialasairautta, on tärkeää. Tieto auttaa ihmistä jäsentämään ja kertomaan omasta elämäkokemuksestaan, minkä kautta voidaan vähentää sairauteen liittyvää häpeä ja syyllisyyttä. Tieto siitä, että mielenterveysongelmat ovat sairaus, johon ihminen tai perheen jäsenet eivät ole syyllisiä helpottaa pelon ja kaunan tunteita ja tilanteen kieltämisen tarve vähenee. Tiedon integrointi omiin kokemuksiin auttaa tiedon sisäistämässä ja tekee siitä ymmärrettävämpää. Se ennaltaehkäisee väärinkäsityksiä ja tekee ymmärrettäväksi sairaudesta kärsivän käyttäytymisen. Tiedon ja ymmärryksen kautta ihminen pystyy määrittelemään omia suhtautumistapoja asioihin, mikä parantaa ihmisen joustavuutta. Myös lapselle on hyvä antaa tietoutta vanhempien sairauksista lapsen ilmaisemien huolenaiheiden pohjalta. Kuitenkin niin, että otetaan puhuessa huomioon lapsen kehitystaso. (ks. F 4, F 6, F 8, A 20, F 10, F 11-12, F 21, F22, F 27, F 31)

”Intervention päätehtävä on saada perheenjäsenet ymmärtämään sairauden laatu, jotta he voivat vapautua elämäänsä omaa elämäänsä. Elämäkokemukset tulevat ymmärretyiksi annetun kognitiivisen tiedon valossa” F 8

Vanhempien ymmärrys, miten vanhemman mielenterveysongelmat tai päihdeongelmat voivat vaikuttaa lapseen, on tärkeää, jotta vanhemmat pystyvät realistisesti arvioimaan asiaa. Vanhemman voi olla vaikea myöntää sairauden vaikutusta lapseen tai sitten hänen pelkonsa lapselle aiheutuneesta haitasta on liioiteltua. Tällöin lapsen voimavarojen ja ongelma-alueiden realistinen arviointi voi helpottaa vanhempia. Kun vanhemmilla on tietoutta ongelmistaan pystyvät he myös todennäköisemmin havaitsemaan varoitusmerkkejä lapsen sairastumisesta. Vanhempien motivaatio avun vastaan ottamiseen kasvaa, kun he saavat konkreettista tietoa mielenterveysongelmista ja miten vahvistaa lapsen selviytymistaitoja. Tiedon kautta voidaan yhdistää vanhemman tiedollista ja tunnepitoista näkökantaa ja korostamaan vanhempien kykyä vaikuttaa myönteisesti lapsen joustavuuteen ja toimintakykyyn sairaudesta huolimatta, mikä auttaa pienentämään pelkoa sairauden vaikutuksesta lapseen. Perheinterventiossa vanhemmalle annetaan tietoutta lapsen joustavista piirteistä ja korostetaan vanhempien kykyä rohkaista joustavia piirteitä. (ks. E 9, F 4, F 7, F 9, F 21, F 22, F 23, F 26, F 29, F 31)

Aineistossa nähdään myös, että sairaudesta annettava tieto auttaa myös muita kuin sairaudesta kärsivää henkilöä. Tämä antaa perheenjäsenille hallinnantunnetta ja osoittaa suuntaa tilanteessa. Tieto sairaudesta ja sen ilmenemisestä voi auttaa ymmärtämään perheen jäsenen käytöstä, joka kärsii sairaudesta. Jos lapsella ei ole viitekehystä vanhemman sairauteen, eikä kielellistä tai ymmärryksellistä tasoa sairaudesta, on hänellä alttius tulkita vanhemman käytös vastauksena lapsen omaan käytökseen. Aineiston mukaan perheintervention keskeinen parantava periaate on kognitiivisesta tiedosta siirtyminen perheen yhteiseen ymmärrykseen. Myös tieto, että muillakin on samankaltaisia ongelmia voi auttaa perheenjäseniä. (F 4, A 19, F 6, F 25, F 26, A 31)

"Kuvitellaan, että tulet kotiin ja huudat ovelta: "Hei!" Kukaan ei vastaa, mutta näet, miten isä kävelee huoneeseensa ja panee oven kiinni. Se tuntuu varmasti pahalta: "Eikö isä halunnut minun tulevan kotiin? Isä ei enää pidä minusta." Jos taas tietäisit, että isä kärsii masennuksesta ja että masentunut ihminen ei aina pysty olemaan muiden kanssa, ajattelisit ehkä: "Ahaa, isä on tänään masennuksen

syövereissä, voi miten kurjaa.” Kyseessä olikin isän ongelma, ei se, millainen sinä olit. Isän käyttäytymisellä ei ollut mitään tekemistä sen kanssa, miten paljon hän sinusta pitää.” A 19

Ihmisen kyky samaistua saamansa tietoon tekee siitä merkityksellisempää ja normalisoi hänen kokemuksiaan. Saman informaation saaminen eri aikoina voi avata uusia suhtautumistapoja siihen ja antaa kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä asiaan. Mielensterveysairauksia on myös usein hyödyllistä verrata muuhun biologiseen sairauteen. Tämä vähentää sairauteen liittyvää leimaa ja auttaa selkeyttämään vaiheita, joita liittyy mielensterveysongelmien läpikäymiseen. Mielensterveysairautteen liittyy monesti myös kognitiivisia vääristymiä, joiden oikomisessa oikealla tiedolla on merkittävä rooli. (ks. F 6, F 12, F 28)

5.1.7 Lapsen joustavuuden merkitys

Väite 7: ” Lapsen joustavat ominaisuudet suojaavat lasta, kun perheessä on vaikeuksia. Joustavuudella tarkoitetaan kykyä nähdä itsensä erillisenä vanhemmista, ongelmanratkaisukykyä, suhteita muihin lapsiin, ja osallistumista perheen ulkopuolisiin aktiviteetteihin. Vanhempien on mahdollista tukea ja lisätä lapsen joustavuutta.”

Aineistossa puhutaan lapsen joustavuudesta suojaavana tekijänä, kun vanhemmilla on ongelmia. Lapsen joustavuuden ja perheen ymmärryksen lisäämisen odotetaan vähentävän lapsen riskiä sairastua depression tulevaisuudessa. Joustavia ominaisuuksia on esimerkiksi kyky ratkaista ongelmia, ulkopuolisiin aktiviteetteihin osallistuminen, suhteet toisiin lapsiin, kyky nähdä itsensä erillään muista ja itsensä ymmärtäminen. Kun ihminen näkee itsensä erillisenä muista, pystyy hän arvioimaan muiden käyttäytymisen asianmukaisuutta ja tarkoitusta. Tästä on hyötyä, kun lapsi pyrkii ymmärtämään ahdistavia tapahtumia tai vanhempien vaikeuksista johtuvia reaktioita. Kun lapsi kykenee ymmärtämään itseään, hän pystyy tunnistamaan ja myöntämään vanhemman sairauden vaikutuksen itseensä ja perheeseen. Tämä tukee myös lapsen käsitystä erillisenä

henkilönä erillään sairastavasta vanhemmasta. Tällöin lapsi kykenee tunnistamaan huolen vanhemmasta, mutta kykenee olemaan kantamatta vastuuta sairaudesta. (ks. F 4, F 14, F 24)

”Ensimmäisessä esimerkissämme joustavat lapset näyttivät kykenevän tekemään huomioita muiden perheenjäsenten käyttäytymisestä ja arvioimaan tätä käyttäytymistä. Tämä kyky näytti perustuvan lapsen taitoon nähdä itsensä erillään muista, jopa läheisimmistään, ja täten arvioida toisten käyttäytymisen asianmukaisuutta ja tarkoitusta, josta oli suurta hyötyä ahdistavien tapausten ja vanhempien häiritsevien reaktioiden ymmärtämisessä.” F 24

Aineiston mukaan lapsen joustavuutta on mahdollista tukea ja lisätä. Tällaista on esimerkiksi lapsen omien harrastusten ja aktiviteettien tukeminen, lapsen kannustaminen selviytymään muiden lasten kanssa, koulussa ja muissa yhteisöissä. Lapsi tarvitsee toisinaan myös vanhemmalta luvan omiin menoihin ja hauskuuden pitoon. Myös vanhemman kyky nähdä lapset yksilöinä auttaa vanhempia tunnistamaan lapsen vahvuudet ja ahdistukset ja pystyvät tukemaan lasten joustavuutta omasta sairaudesta huolimatta. Toimiva lapsi ja perhe –interventiossa on tarkoitus kehittää lapsen ja vanhemman välille toimiva suhde, jotta vanhemmat voivat vahvistaa lapsen kykyä tulla toimeen tulevaisuudessa, sekä auttaa vanhempia tunnistamaan ja tukemaan lapsen terveitä selviytymisstrategioita (ks. A 17, F 5, F 7, F 8, F 14, F 10, F 21, F 25, F 29, D 17, E 8, E 19, E 22, E 31)

Lapsia tukee myös kokemus, että hän on tärkeä vanhemmilleen, sekä perheen kesken tehtävät aktiviteetit. Lapsi tarvitsee kokemusta, että hän on hyvä lapsi ja vanhemmat iloitsevat hänestä. Lapsen turvallisuuden tunnetta edesauttaa kodissa saatava rakkaus ja läheisyys, ilojen ja surujen jakaminen, ohjaus valvonta ja tarpeiden täytyminen. Vanhempien tulisi tehdä lasten kanssa asioita, joista koko perhe nauttii. Sisarusten väliset hyvät suhteet tukevat lapsia, kun perheessä on vaikeaa. Nämä asiat vaativat vanhemmalta lapsen asettamista ensisijaiseksi elämässä. (ks. C 11, E 5, E 22, E 24)

”Lapselle on tärkeätä saada kokea, että hän on hyvä lapsi vanhemmilleen ja että vanhemmat iloitsevat hänestä.” E 22

Lapsen tukemisen kannalta olemassa olevien vahvuuksien ja toimivien asioiden tunnistaminen ja niiden tukeminen on tärkeää. Vaikeuksissa herkästi keskittyä asioihin, jotka menevät huonosti ja olemassa olevat vahvuuden jäävät näin huomiotta. Näiden vahvuuksien vahvistaminen on tärkeää niin vanhempien kuin lapsen kannalta. Vahvuuksista puhuttaessa puhutaan arkisista asioista, jotka toimivat hyvin. (ks. E 9, E 10, F 8, F 9, F 14, F 15, F 26, F 30, F 31)

Haasteet elämässä voivat myös olla kehittäviä lapselle, jos niitä pyritään ratkaisemaan. Nämä voivat kehittää lapsen ihmissuhdetaitoja, myötäelämisen kykyä, vastuuntuntoa, luovuutta ja kykyä selvitä yllättävistä tilanteista. (ks. D 19)

Lapsen pärjävyyttä tukee myönteinen kokemus koulusta, rakentavat harrastukset, ystävyys-suhteet, hyvät suhteet sisaruksiin ja ryhmään kuulumisen tunne. (ks. B 11, C 19, C 22, C 26)

5.2 ART

5.2.1 Ihmisen toiminta ja ajattelu

Väite 1: ”Ihmisen toiminta ja ajattelu nähdään suurelta osin ympäristöstä opittuna käytöksenä. Ihminen toimii niin kuin ajattelee. Jos halutaan muutosta ihmisen tavassa toimia, tarvitaan uusien toiminta ja ajattelu tapojen oppimista.”

Aineistossa aggressiivinen käyttäytyminen nähdään pohjimmiltaan opittuna käytöksenä, vaikka siihen myös vaikuttaa joltain osin ihmisen geenit. Aggressiivisuus nähdään yhtäaikaan behavioraalisenä, emotionaalisenä ja kognitiivisena ilmiönä, jolloin siihen tulisi puuttua kaikista kolmesta ilmiöstä käsin. ART:ssa näitä lähestytään sosiaalisten taitojen oppimisen (behavioraalinen alue), vihanhallinnan (tunnesäätelyn alue) ja moraalisen päättelyn (kognitiivinen alue) kautta. (ks. G 3, G 4, G 5, G 8, G 13, G 15, G 18, G 65)

ART:ssa syyksi aggressiiviseen käytökseen nähdään, ettei ihminen ole oppinut prososiaalisia taitoja, joiden avulla sosiaaliset tilanteet voisi ratkaista ilman aggressiivisuutta. Hänellä ei myöskään ole oppinut tarvittavia taitoja käsitellä vihan tunteita ja hänellä on puutteita kognitiivisessa käsittely kyvyssä. Kognitiivinen käsittely kyky on merkityksellinen, koska ART:ssa nähdään, että ihminen toimii niin kuin ajattelee. Tällöin nähdään, ettei ihminen kykene toimimaan tavalla, jota hän ei vielä ole oppinut ja olemassa oleva käytös on jo opittua käytöstä. (ks. G 3, G 13, G 14, G 66, G 68)

"Se, onko nuoren moraalisen päättelyn kyky kypsää vai viivästynyttä, on tärkeää, sillä "ihminen toimii niin kuin ajattelee"" G 66

Verbaalinen ja fyysinen aggressiivisuus, puutteelliset sosiaaliset taidot, kypsyttömyys ja vetäytyminen ovat perustavanlaatuisia ominaisuuksia aggressiivisesti käyttäytyvällä nuorella. Aggressiivista käytöstä ART:ssa nähdään edistävän heikot perhe ja sosiaaliset siteet, onnistuneiden aggressiivisten tekojen seuraaminen, aggressiivisen käytöksen kohteena olo, positiivinen palaute, joka seuraa aggressiivista käytöstä, tiedon käsittelytaitojen puutteellisuus, kuten syy ja seuraussuhteiden tunnistaminen ja vaihtoehtoisten ratkaisujen ja seurausten miettiminen, sekä puutteellinen moraalisen päättelyn kyky ja puutteellinen kyky tunnistaa vaihtoehtoisia prososiaalisia taitoja. Aggressiivisia käyttäytymismalleja ihminen oppii eri ympäristöistä, kuten koulussa, asuinympäristössä ikätovereilta ja mediasta. (ks. G 3, G 4, G 5)

"Lapsi lopettaa käytöksen, joka johti rangaistukseen, ja koska aikuinen sai toiminnalleen negatiivisen vahvistuksen, hän reagoi todennäköisesti ruumiillista rangaistusta käyttämällä lapsen seuraavankin rikkomukseen. Näin sekä aikuinen että lapsi ovat oppineet voimankäytön tehon" G 4

5.2.2 Viha

Väite 2: ” Viha on tunneperäinen stressireaktio, joka ilmenee kehossa ja syntyy reaktiona ihmisen ympäristössä havaitsemaan asiaan, jolle ihminen antaa merkityksen, joka synnyttää vihaa. Stressireaktion ilmenee korkeana fysiologisena aktiivisuustasona ja voi estää ihmisen kykyä tietoiseen käyttäytymisen ohjaamiseen. Aggressiivinen käyttäytyminen on opittu tapa reagoida vihan tunteeseen, ei vaistonvaraista käytöstä tai energiaa, jota tulisi purkaa.”

Aineistossa viha nähdään luonnollisena tunteena, jota kaikki tuntevat toisinaan. Kyseessä on tunneperäinen stressireaktio, joka on reaktio ympäristössä yksilön havaitsemiin asioihin. Ihmisen ulkopuoliset asiat, joiden merkitys välittyy ihmiselle voi aiheuttaa vihaa. Sen nähdään olevan kehollinen reaktio, joka ilmenee korkeana fysiologisena aktiivisuustasona, joka kognitiivisesti tunnustetaan vihaksi. Se purkautuu ihmisillä erilaisilla tavoilla, eikä siihen useimmilla liity välttämättä aggressiivista käyttäytymistä, vaan se voi ilmetä esimerkiksi murjottamisena tai kannustaa rakentavaan ongelmanratkaisuun. Kuitenkin kroonisesti aggressiivisesti käyttäytyvillä ihmisillä viha purkautuu monesti hyökkäävänä käytöksenä. Tällöin kyseessä on opittu tapa reagoida aggressiivisesti vihaa aiheuttaviin asioihin. Aggressiivisuus ei ole ihmisen vaistonvaraista käytöstä tai energiaa, jota tulisi purkaa. (ks. G 4, G 47, G 49, G 50)

"Aggressioita pidettiin joskus ihmisen vaistonvaraisena käyttäytymisenä; taistelunhaluisena energiana, jonka oli annettava purkautua. Viime vuosina ajatus siitä, että aggression purkaminen on hyödyllistä, on kuitenkin muuttunut ja ajatus synnynnäisestä ja väistämättömästä aggressiivisesta vaistosta on osoitettu myytiksi." s4

Vihan tunne on reaktio ihmisen ulkopuolella tapahtuvaan asiaan. Ihminen kuitenkin kykenee sisäisellä puheella lietsomaan, ylläpitämään ja muokkaamaan vihaisuutta, eli voimistamaan ulkoisen tapahtuman aiheuttamaa tunnetilaa. Tällaista sisäistä puhetta voivat olla negatiiviset ajatukset tai tulkinnat tilanteesta. Jotta ihminen kykenee tietoisesti ohjaamaan toimintaansa suuttuessaan pitää ihmisen kykyä laskemaan fysiologista aktiivisuustasoa, jonka vihaa aiheuttanut tilanne nostaa. (ks. G 49, G 50, G 54)

5.2.3 Ihmisen oppiminen

Väite 3: "Ihminen kykenee mallioppimaan esimerkkien kautta, mutta tehokkaampaa ja varmempaa oppiminen on itse tekemällä."

ART:ssa uusien taitojen oppimiseen on rakennettu strukturoitu malli, jolla varmistetaan oppiminen. Oppiminen tapahtuu neljässä osassa, joita ovat mallioppiminen, rooliharjoitukset, niistä annettava palaute ja taidon siirtäminen käytäntöön. Opittava asia pilkotaan ensin 3-6 vaiheeseen ja niistä näytetään malli esitys, miten taito toimii. Vaiheissa erotetaan toisistaan toiminnan ja ajattelun vaiheet. Ajattelun vaihe tehdään katsojille puhumalla ääneen ajatukset. Seuraavassa osassa oppija harjoittelee itse käytännössä opittavaa asiaa vaiheittain. Kolmannessa vaiheessa hän saa palautetta vertaisiltaan ja ohjaajalta. Viimeisenä vaiheena on asian kokeileminen todellisissa tilanteissa. (ks. G 13, G 14, G 27, G 29, G 30, G 50, G 51, G 71)

"Ohjaajien on ennen kaikkea esitettävä taidon eri vaiheet oikeassa järjestyksessä, juuri niin kuin ne on kirjoitettu. Malliesityksessä käsitellään yhtä taitoa kerrallaan, ja joka esityksen tulisi kuvata tilannetta, jolla on merkitystä ryhmän jäsenille heidän todellisessa elämässään." G 30

Aineistossa nähdään, että mallioppimisen kautta ihmisen on mahdollista oppia uusia taitoja. On tärkeää huomata myös, että mallioppimista ei tapahdu, jos ihminen ei kiinnitä kunnolla huomiota asiaan, joka pitäisi oppia. Mallioppiminen nähdään myös tehokkaampana, jos malliesitys koodataan tai luokitellaan asian vaiheiden kautta ja käytetään mielikuvaharjoittelua, jossa toistetaan malliesitystä. Oppimista nähdään edesauttavan, jos malliesitys jäljittelee opeteltavaa taitoa tarkasti ja selkeästi, sitä toistetaan riittävästi ylioppimisen tukemiseksi, sekä tilanteiden tulisi olla realistisia. Useamman henkilön käyttäminen malliesityksissä nähdään myös tehostavan oppimista ja tilanteiden tulee muuttua esityksestä toiseen, mutta itse opeteltavan asian vaiheiden tulee pysyä samana. (ks. G 35, G 30, G 31, G 36, G 41, G 44, G 51, G 52, G 54, G 55, G 56, G 58, G 59, G 63)

Aineistossa kuitenkin ei pidetä mallioppimista riittävänä uusien taitojen oppimiseksi, vaan olennaisena osana oppimisprosessia on taidon harjoittelu käytännössä. Tähän käytetään rooliharjoituksia, jolloin ihminen suorittaa aikaisemmin malliesityksissä näkemiään vaiheita. Rooliharjoituksessa on tärkeää, että se noudattaa opeteltavan taidon vaiheita. Motivaatiota rooliharjoitusten suorittamiseen edesauttaa, että nuori ymmärtää niiden hyödyllisyyden itselle. (ks. G 31, G 32, G 39, G 40, G 49, G 54, G 90)

"Sisäistä itseohjausta käyttävän malliesityksen katsominen ei riittänyt haluttuun lopputulokseen saavuttamiseen. Myös henkilön itsensä täytyi ohjata itseään hiljaa mielessään." G 49

5.2.4 Käyttäytymisen siirtyminen

Väite 4: ” Ihmisen toiminta on tilanne sidonnaista. Opitut taidot eivät sellaisenaan siirry tilanteesta toiseen, vaan tarvitaan yhdistäviä elementtejä ja ärsykeitä tilanteiden välillä, jotta taidon siirtäminen toiseen tilanteeseen on mahdollista. Harjoittelun avulla ihminen voi toimia itse käytöstä siirtävänä linkkinä”

Aineistossa nähdään, että ihmisen käyttäytymiseen vaikuttaa todella paljon ympäristö, jossa ihminen on. Silloin toisessa ympäristössä opittu käyttäytyminen ei välttämättä siirry toisessa ympäristössä tapahtuvaksi käyttäytymiseksi. Aineiston mukaan vain pienessä osassa harjoitusohjelmia käyttäytymisen siirto vaikutus uuteen ympäristöön toteutuu, eikä opittu asia siirry toiseen ympäristöön. Tämän takia ART:ssa pyritään tehostamaan käyttäytymisen siirtymistä harjoitteista oikean elämän tilanteisiin erilaisten mekanismien kautta. Näitä ovat yleisten periaatteiden esittäminen, ylioppiminen, ärsykkeiden muuntelu, identtiset elementit ja epäsuora yleistäminen. (ks. G 105, G 106, G 107)

"Harjoittelun siirtovaikutusta helpotetaan esittämällä ryhmän jäsenille yleiset periaatteet, jotka ohjaavat tyydyttävää suoritusta sekä alkuperäisessä että siirretyssä tilanteessa. Ryhmän jäsenille toisin sanoen annetaan säännöt,

toimintatavat ja rakenteelliset peruseriaatteet, jotka opastavat heitä onnistuneeseen suoritukseen." G 106

Näistä mekanismeista ylioppiminen ja tilanteiden samanlaisten elementtien vahvistaminen nähdään tehokkaiksi tavoiksi edes auttaa käyttäytymisen siirtymistä tilanteesta toiseen. Tämän takia ART:ssa toistetaan rooliharjoituksia useita kertoja rooliharjoittelutilanteissa ja ryhmäläisten huomio pyritään kiinnittämään taidon eri vaiheisiin ja niihin pyritään luomaan elementtejä, jotka toistuvat ART-tapaamisten ulkopuolella. Myös ärsykkeiden vaihtelua käytetään ja opittavaa asiaa vahvistetaan esittämällä ne erilaisissa muodoissa, kuten taitokorteissa ja julisteissa. Kuitenkin lavastettujen ja tosielämän tilanteiden välillä on aina eroja, joilla on merkitystä taidon käytön suhteen. Todellisissa tilanteissa myös tapahtumat ja ihmiset voivat toimia opittua taitoa ja vihanhallinnan tekniikoiden käyttämistä vastaan, jolloin ylioppiminen nähdään tärkeäksi. (ks. G 34, G 37, G 106, G 107, G 108, G 109)

"Tietyt periaatteet, erityisesti ylioppiminen (tiheä toistot) ja samanlaisilla tekijöillä vahvistaminen, tehostavat merkittävästi taidon siirtymistä tilanteesta toiseen. ART-ohjelmassa taito nähdään rooliharjoituksissa useita kertoja, ja rooliharjoitustilanteissa toistetaan samanlaisia elementtejä, joissa taidon eri vaiheita käytetään ryhmätapaamisten ulkopuolella. Toinen tapa maksimoida taidon siirtyminen on ärsykkeiden vaihtelevuus eli taidon vaiheiden esittäminen eri muodoissa, kuten julisteissa ja ryhmän jäsenten omissa taitokorteissa." G 34

Aineistossa siirtovaikutusta pyritään vahvistamaan sillä, että opittava taito on relevantti, realistinen ja ajankohtainen oppijan elämässä. Tämän takia taitojen opetelemisessä pyritään hyödyntämään todellisia tilanteita keksittyjen tilanteiden sijaan. Siirtovaikutusta vahvistetaan myös antamalla kotitehtäviä, jolloin hänen täytyy käyttää kyseistä taitoa todellisessa tilanteessa. Ryhmäläistä pyydetään ennalta kertomaan missä, milloin ja kenen kanssa taidosta olisi hyötyä. Käyttäytymisen siirtyminen nähdään todennäköisempänä, kun ihmisellä on hyvä ote rooliharjoituksen taustalla olevista periaatteista ja todellisista tilanteista, joissa hän voisi käyttää kyseistä taitoa. Onnistuneet yritykset taidon käytöstä uudessa ympäristössä ovat merkityksellisempiä kuin pelkät taidon käytön yritykset. (ks G 14,

G 32, G 35, G 43, G 37, G 39, G 44, G 51, G 52, G 78, G 106, G 107, G 108, G 109)

"Onnistuneen rooliharjoituksen jälkeen ryhmän jäsen saa ohjeen harjoitella ryhmätapaamisessa käsiteltyä taitoa omassa elämässään." G 43

Harjoittelun kautta ihminen pystyy itse edesauttamaan opitun asian siirtymistä tilanteesta toiseen. Tällöin tarvitaan siirtymä yhteyttä rakentavia itsesääteilykykyjä, joita ovat oman käyttäytymisen muistiin merkitseminen, itsensä palkitseminen, rankaiseminen ja valmentaminen. (kts G 109, G 110)

Aineistossa tuodaan esille, että opitun taidon ylläpitäminen ihmisen luonnollisessa ympäristössä nähdään olevan riippuvainen siitä, saako ihminen vahvistusta taidon harjoittelun aikana luonnollisessa ympäristössään. Kuitenkin nähdään, että opitun käyttäytymisen ylläpitäminen todellisessa elämässä voidaan edes auttaa harvenealla vahvistamisella, viivästetyllä vahvistamisella, heikenevillä muistutuksilla, tehosteistuntojen järjestämisellä, valmistamisella vahvistusten puuttumisen luonnollisessa ympäristössä, luonnollisessa ympäristössä tapahtuvan vahvistamisen suunnittelulla ja luonnollisten vahvistajien käyttämisellä. Tällöin tarkoitus siirtyä pikkuhiljaa ulkopuolisesta ohjauksesta ihmisen sisäiseen itse ohjautuvuuteen, kun vahvistajia ja muistuttajia harvennetaan ja valmistetaan siihen, ettei luonnollisessa ympäristössä välttämättä saa ulkopuolista vahvistusta tai vahvistus tiheys on harvaa. Tällöin tärkeään rooliin nousee ihmisen kyky palkita itseänsä toivotusta käyttäytymisestä. (ks. G 107, G 110, G 111)

"Intervention alkuvaiheessa vahvistamisen pitäisi olla välitöntä ja jatkuvaa. Kun käyttäytyminen vakiintuu, vahvistamisen antamista on kuitenkin tärkeää viivästyttää, sillä viivästetty vahvistaminen muistuttaa enemmän luonnollisen ympäristön olosuhteita." G 110

5.2.5 Ihmisen toimintaa ohjaa

Väite 5: "Ihmisen käyttäytymistä ja ajattelua ohjaa vahvasti niiden seuraukset. Erityisesti ihmiselle merkityksellisissä sosiaalisissa suhteissa saatava palaute ohjaa ihmisen toimintaa. Myös aineellisilla palkinnoilla on käyttäytymistä ohjaava vaikutus, mutta sosiaaliset suhteet ohjaavat käyttäytymistä vahvemmin. Seuraamus huonosta käytöksestä, ilman ohjausta ja palkitsemista toivotusta käytöksestä, toimii heikosti käytöstä ohjaavana voimana pitkällä aikavälillä ja voi aiheuttaa negatiivisia sivuvaikutuksia. Ihmisen on helpompi noudattaa yksinkertaisia ja selkeitä ohjeita, miten pitää toimia, kuin kieltoja, miten ei pidä toimia."

Aineistossa nousee esille, että ihmisen käytöstä ohjaa vahvasti seuraukset, joita käyttäytymisellä on. Seuraamukset voivat olla sosiaalisissa suhteissa saatava palaute tai aineellisia seurauksia. ART:ssa nähdään, että sosiaalisissa suhteissa saatu positiivinen vahvistaminen käytökselle on paljon tehokkaampi tapa ohjata toimintaa, kuin aineelliset palkkiot. ART:ssa positiivisena vahvistajana nähdään kaikki asiat, jotka lisäävät toivotun käyttäytymisen esiintyvyyttä. Sosiaalista vahvistamista voi olla esimerkiksi keuhut, huomio ja hyväksyntä. Aineelliset palkinnot voivat olla konkreettiset asiat tai tavarat. Kuitenkin kun olemassa olevaa käyttäytymistä halutaan ohjata toisenlaiseksi voi alkuun tarvita aineellisten palkkioiden käyttäytymistä, jota tuetaan sosiaalisia vahvistajia käyttämällä. ART:ssa pyritään käyttämään paljon sosiaalista vahvistamista. (ks. G 13, G 32, G 42, G 44, G 90, G 91, G 98, G 99)

"Nämä säännöt positiivisen vahvistamisen maksimoimiseksi ovat pohjimmiltaan kaikki luonteeltaan parantavia, toisin sanoen yrityksiä korvata nykyinen aggressiivinen, häiritsevä, sopeutumaton, vetäytyvä tai epäsosiaalinen käyttäytyminen sopivalla prososiaalisella käytöksellä." G 100

Sosiaalisen vahvistamisen vaikutus ihmiseen on kuitenkin riippuvainen henkilöstä, joka antaa vahvistusta. Ihmiselle merkityksellisempiä sosiaalisen vahvistamisen antajia ovat hänen luonnollisessa elinympäristösssä olevat henkilöt kuten vanhemmat, sisarukset, kaverit, opettajat, luokkakaverit ja hoitohenkilökunta.

Näissäkin ihmissuhteissa merkityksellistä on, kuinka ihminen suhtautuu kehun antajaan. Esimerkiksi kehut ihmiseltä, jota ihminen arvostaa voi olla tehokkaita, mutta ihmiseltä, jota hän pitää tietämättömänä voivat olla tehottomia. Ihminen myös kykenee arvioimaan, onko hänen saamansa palaute suhteessa omaan toimintaan, jolloin positiivisen vahvistamisen tulisi olla todenmukaista ja suoraa, jotta sillä on tehoa. Annettavan sosiaalisen vahvistuksen tavan, kuten ilmaisujen, miten kehuja antaa tulisi myös vaihdella, koska muuten ihminen voi kyllästyä siihen. (ks. G 21, G 32, G 42, G 98, G 99, G 101, G 111, G 112)

"Tähän laajempaan ihmissuhdeverkostoon kuuluu muun muassa vanhempia, sisarusia, kavereita, opettajia naapureita, luokkakavereita ja erilaista hoitohenkilöstä. Heidän reagointinsa tai reagoimattomuutensa ryhmän jäsenten vasta opittuihin taitoihin määrää paljolti niiden taitojen kohtalon." G 112

ART:ssa hyödynnetään sitä, että ihmisen ajatteluun ja toimintaan vaikuttaa monesti paljon vertaisten antama palaute. Ryhmätapaamisissa tätä hyödynnetään niin, että nuoret antavat toisilleen palautetta vuorollaan roolisuorituksen tietyistä vaiheista ja moraalisen päättelyn ryhmätapaamisilla moraaliselta tasolta kehittyneemmän nuoret pyritään saamaan kyseenalaistamaan kehittymättömämpien näkökulmia, jolloin kehittymättömmillä on mahdollisuus kehittää ajatteluaan. Haastetut nuoret voivat kokea sisäisen konfliktin ja yleensä minä–keskeiset ajatteluvirheet korvaantuvat kypsemmillä sosiaalisilla tulkinnoilla ja havainnoilla. (ks. G 21, G 41, G 42, G 54, G 72, G 75, G 76, G 77, G 78, G 79, G 80, G 81, G 82, G 85)

"Tavoitteena on, että tässä vaiheessa ryhmä voi kumota joidenkin jäsenten hyötyä korostavat ja minäkeskeiset vaikutteet ja että ajattelultaan kypsemät ryhmäläiset asettuvat vastustamaan niitä yllyttämättäkin." G 79

Ihminen oppii mallioppimisen kautta tehokkaammin, kun jäljiteltävä on kokenut tai valtaa pitävä ja miellyttävä ihminen, joka saa käytöksestään palkinnon, jota ihminen itse haluaisi. Oppimista edesauttaa, jos jäljiteltävä on samaa sukupuolta ja yhteiskuntaluokkaa kuin havainnoitsija ja suurin piirtein saman ikäinen. (ks. G 31)

Aineistossa nousee paljon esiin se, että aggressiivisen käytöksen takana voi olla, ettei ihminen ole oppinut vaihtoehtoista tapaa toimia. Kuitenkin tilanteessa, jossa ihmisellä on vaihtoehtoisia käyttäytymismalleja, saattaa ihminen silti valita aggressiivisen käyttäytymismallin, jos ympäristö palkitsee aggressiivisesta käyttäytymisestä toistuvasti, välittömästi ja tehokkaasti. Monella ART:iin osallistuvalla nuorella ympäristössä olevat kaverit, perheen jäsenet ja muut aikuiset rohkaisevat ja palkitsevat epäsosiaalisesta käytöksestä. Tällöin merkityksellistä on, min-kälaisen palkinnon ihminen saa vaihtoehtoisesta tavasta käyttäytyä kuin aggressiivisesti. Aineistossa pidetään tärkeänä, että nuorelle opetetaan sellaisia taitoja, joita läheiset pitävät todennäköisimmin toivottavina ja positiivina, jotta hän saisi läheisiltä positiivista vahvistusta näille. Myös perheen mukaan ottaminen pidetään tärkeänä uusien taitojen oppimisessa käyttäytymisen muutoksen todennäköisyyttä ajatellen. (ks. G 15, G 21, G 32, G 91, G 112, G 113)

Aineistossa nähdään, että myös negatiivinen huomio voi olla käytöstä vahvistavaa. Ihmisen aggressiivinen käyttäytymistä voi vahvistaa huomio, jonka hän saa käytöksestään. Huomio voi olla aikuiselta tai ikätovereilta saatu nauru, katsominen, tuijottaminen huutaminen puhuminen tai kääntyminen aggressiivisesti käyttäytyvän puoleen. Tämän takia aineistossa puhutaan käyttäytymisen sammuttamisesta jättämällä se huomiotta. Sammuttamisen nähdään olevan tehokasta sellaiseen aggressiiviseen käyttäytymiseen, joka voidaan jättää huomiotta ilman, että se aiheuttaa ongelmia muille. Käyttäytymisen sammuttaminen pitäisi tapahtua ilman ennakkovaroitusta tai selitystä, eikä käyttäytymiseen pitäisi reagoida millään tavalla. Ei toivotun käyttäytymisen huomiotta jättäminen tulisi olla johdonmukaista, jotta se olisi tehokasta. Sammuttamisen yhdistäminen toivotusta käyttäytymisestä palkitsemiseen nähdään tehokkaaksi keinoksi ohjata käyttäytymistä. Toisinaan käyttäytymisen sammuttamisyrietykset aluksi tihentää ei toivotun käyttäytymisen esiintyvyyttä, kunnes se alkaa harventua. ART:ssa huomiotta jättämistä hyödynnetään moraalisen päättelyn kerroilla niin, ettei ohjaaja anna huomiota vastuuttomille ja kypsymättömille perusteluille, vaan aluksi huomioi vain vastuuntuntoiset ja kypsät perustelut. (ks. G 79, G 80, G 100, G 101)

Sammuttamisen lisäksi epätoivottua käytöstä voidaan vähentää jäähyn avulla. Jäähyssä aggressiivisesti käyttäytyvä nuori siirretään fyysisesti pois vahvistavien tekijöiden parista. Tällöin ideana on poistaa nuori tilanteesta, joka vahvistaa hänen epätoivottua käytöstään. Mahdollisuuksien mukaan toivotun käyttäytymisen tulisi olla vastakkaista tai yhteensopimatonta käytöksen kanssa, joka johtaa jäähylle ja sitä tulisi vahvistaa positiivisesti. Tällöin tilanteessa pysymisestä voi tulla palkitsevampaa ja jäähystä ikävämpää, jolloin nuori haluaa pysyä tilanteessa ja epätoivottu käyttäytyminen vähenee. Aineistossa kuitenkin todetaan, että ART-ohjaajien tulisi välttää nuorten sulkemista poissa ART-ryhmästä. (ks. G 101)

Aineistossa nähdään, että epätoivottua käytöstä voidaan myös vähentää etuuk-sien menettämällä, joita on aikaisemmin saanut toivotun käyttäytymisen myötä. Tässä kuitenkin tulee olla tarkkana, ettei menetys ole liian suuri ja nuori ei kykene hankkimaan korvaavaa vahvistusta. Jos taas menetys on liian pieni, pystyy nuori kumoamaan esittämällä joukon käytöstapoja saadakseen etuuden takaisin. Etuuk-sien menetyksessä myös tulee olla tarkka, että se kohtelee kaikkia samalla tavalla. (ks. G 102)

Rangaistukset, kuten nuhtelu tai fyysinen kuristus, eivät aineiston mukaan opeta toivottua käytöstä, vaan niiden vaikutus perustuu väliaikaiseen käytöksen loppu-miseen. Sivuvaikutuksena rangaistuksissa on vetäytyminen sosiaalisista kontak-teista, aggressiivisuus rankaisijaa kohtaan, rankaisevan käyttäytymisen matkimi-nen, sosiaalisten suhteiden häiriintyminen, leimaava vaikutus, yleistämisen epä-onnistuminen ja vain valvottuna epäasianmukaisen käyttäytymisestä pidättäyty-minen. (ks. G 103)

Tilanteissa, joissa sammuttaminen, jäähdytys ja etuuden menettäminen eivät toimi tai niitä ei voida käyttää ja vaihtoehtoisia vahvistamisen tapoja ei ole käytössä, voi-daan hyödyntää ylikorjaamista. Ylikorjaamiseen liittyy ei-toivotun käyttäytymisen hyvittäminen ja positiivisen toiminnan osuus. Tällöin ihminen korjaa hyvityksenä esimerkiksi rikkomansa asiat tai siivoaa aiheuttamansa tuhon ja positiivisena toi-mintana vielä korjaa muiden aiheuttamia jälkiä tai siivoaa. Tällöin nähdään, että ylikorjaaminen toimii rankaisevana, että ohjaavana käytäntönä. (ks. G 103, G 104)

Aineistossa sääntöjen luominen nähdään keinona ohjata ihmisryhmän käyttäytymistä. Sääntöjen tulisi olla lyhyitä ja selkeitä ohjeita, jotka kertovat miten tulisi käyttäytyä, koska ihmisen on helpompi silloin sisäistää ne. Sääntöihin sitoutuminen on todennäköisempää, kun ihminen on päässyt itse vaikuttamaan sääntöjen luontiin, muokkaamiseen ja käyttöön ottamiseen. Sääntöjen ollessa muodossa, miten tulisi toimia, ovat tehokkaampia, kuin säännöt miten ei saa toimia. Joskus voi olla tarpeen tehdä yksittäisen ryhmän jäsenen kanssa kirjallinen sopimus, johon määritellään yksityiskohtaisesti toivottava käyttäytyminen ja sen positiiviset seuraukset ja negatiivinen käyttäytyminen ja sen epämieluisat seuraukset. (ks. G 89, G 90, G 104)

"Pidä mielessä, että on tehokkaampaa sanoa ryhmän jäsenille, mitä heidän pitää tehdä kuin mitä heidän ei pidä tehdä" G 90

Aineistossa tuodaan esille, että osa ihmisen kykyä osallistua positiivisella tavalla ryhmätoimintaan on riippuvainen siitä, kuinka turvalliseksi ryhmä koetaan. Tähän liittyy ryhmän ohjaajien kyky hallita ryhmä, ettei siellä tapahdu kiusaamista ja ovatko ryhmälle laaditut säännöt hyödyllisiä ja noudatetaanko niitä. Tämän takia ohjaajien tulisi puuttua välittömästi kiusaamiseen, pelotteluun tai muuhun sopimattomaan tai aggressiiviseen käyttäytymiseen muita ryhmän jäseniä kohtaan, jotta kaikilla on tilaa osallistua ryhmän toimintaan ilman pelkoa. Henkilöt, joihin ongelma käyttäytyminen kohdistuu osallistuvat ryhmän toimintaan todennäköisesti vain minimaalisesti. Ryhmän ohjaajan rooli korostuu siinä, että hän ohjaa ryhmää tavalla, joka antaa ryhmäläisille viestin, että kiusaamisyrityksiin puututaan ja samalla kuitenkin kohtelee myös epäasiallisesti käyttäytyvää niin, ettei häntä nolata muiden ryhmäläisten silmissä. (ks. G 91, G 92, G 93)

Toisinaan häiriökäytöksen tai osallistumista vastustavan käyttäytymisen taustalla voi olla, että ihmistä pyydetään tekemään liian haastava asia. Tällöin keinona on vaatimustason laskeminen. Tällöin nuorta palkitaan pienestäkin onnistumisesta, lyhennetään vaadittavaa asian kestoa, ohjataan sanallisilla vihjeillä, joita nuori kykenee noudattamaan. Tehtävä voidaan myös mallintaa uudelleen, rahoitella ja rohkaista nuorta, selventää tehtävää ja jäsentää se uudestaan. (ks G 96, G 97)

5.2.6 Ihmisen kyky itseohjautuvuuteen

Väite 6: "Ihminen kykenee sisäisen puheen avulla ohjaamaan toimintaansa, jonka hän tiedostaa. Sisäisen puheen käyttöä on mahdollista oppia. Ihminen kykenee tyyntyttämään kehollisia reaktioita, kuten vihan aiheuttamaa stressireaktiota tietoisilla toimilla."

Aineistossa nähdään, että tavallisesti sisäinen puhe kehittyy ihmiselle lapsena. Alkuun aikuinen ohjaa puheellaan lapsen käyttäytymistä, jonka jälkeen lapsi alkaa ääneen puhumalla itseohjautumaan. Tästä ohjaava puhe siirtyy pääsisäiseksi puheeksi. Lapsen itsekontrollin nähdään kehittyvän osana lapsen sisäisen kielenkehitystä. Lapset, jotka käyttivät sisäistä puhetta kypsemmin, väli-neellisemmin ja itseohjautuvammin, kuin impulsiiviset lapset, olivat kognitiivisesti reflektiivisiä. (ks. G 47, G 48)

"Itsekontrolli kehittyy lapsen oppiessa reagoimaan omiin sanallisiin vihjeisiinsä, aluksi samaa aikaa reaktion ja sen jälkeen estämään sen." G 47

Aineiston mukaan nuorilla, joilla esiintyy hyperaktiivisuutta, impulsiivisuutta, itsehillinnän puutetta ja hallitsematonta käyttäytymistä on puutteellinen kyky hallita ulkoista käyttäytymistä sisäisellä puheella. ART:ssa nähdään, että ulkoisen intervention kautta pysytään puuttumaan impulsiiviseen käyttäytymiseen opettamalla ihmistä hallitsemaan itseään sisäisen puheen avulla. Vianhallintaongelmaisen nuoren on todettu hyötyvän itseohjauksen harjoittelusta, joka on vähentänyt suutumuksen astetta nuorella. (ks. G 48, G 49)

Sisäisen puheen itseohjaavuuden harjoittelu toistaa samaa kaavaa mallintaen kuin miten ihminen oppii sen normaalisti. Aluksi aikuinen mallintaa tehtävän ja antaa itselleen ohjeita lapsen tarkkaillessa, tämän jälkeen lapsi suorittaa tehtävän antaen itselleen ohjeita ääneen. Seuraavassa vaiheessa ohjaaja mallintaa tehtävän ja kuiskaa itselleen ohjeita lapsen tarkkaillessa ja lapsi toistaa perässä kuiskaten itselleen ohjeita tehtävää suoritettaessa. Viimeisessä vaiheessa aikuinen

mallintaa tehtävän antaen itselleen mielessä ohjeita ja ilmaisten ne tauoilla ja ajattelun viittavilla eleillä ja tämän jälkeen lapsi suorittaa tehtävän antaen itselleen ohjeita hiljaa mielessään. (ks. G 48, G 49)

"1. ohjaaja mallintaa tehtävän ja antaa samalla ääneen puhuen itselleen ohjeita lapsen tarkkaillessa

2 Lapsi suorittaa tehtävän antaen samalla itselleen ohjeita ääneen." s48

ART:ssa nähdään, että ihminen kykenee hallitsemaan vihaansa tunnistamalla sitä laukaisevia ulkoisia ja sisäisiä tekijöitä, tunnistamalla fyysiset merkit vihaisuudesta ja käyttämällä muistuttajia ja rauhoittajia. Tässä tärkeää on, että ihminen opettelee tietoisesti tunnistamaan vihaa laukaisevat tekijät ja fyysiset reaktiot, jotta hän kykenee muistuttajilla ja rauhoittajilla tynnyttämään reaktiot ja ohjaamaan tietoisesti omaa reaktiota vihaa aiheuttavaan asiaan. Muistuttajat ovat sisäistä puhetta, jotka voivat olla itse ohjaavia lauseita tai uudelleen positiivisia uudelleen tulkintoja tilanteesta ja rauhoittajat voivat olla fyysistä toimintaa, kuten syvään hengittäminen tai mielessä tapahtuvaa rauhoittavien paikkojen miettimistä tai takaperin laskemista. Ihminen kykenee tällöin tietoisesti ajattelun kautta rauhoittamaan ja hillitsemään kehollisia reaktioita, jotka liittyvät vihantunteeseen. (ks. G 14, G 47, G 49, G50, G 52, G 54, G 55, G 56, G 65)

"Keskeistä on tunnistaa suuttumukseen liittyvät fyysiset vihjeet ja käyttää sen jälkeen yhtä tai useampaa rauhoittajaa." G 55

Osana itsensä ohjaamista sisäisellä puheella aineistossa nähdään itsearviointin ja itsensä palkitsemisen käyttämisen. Oman toiminnan tietoinen arviointi ja palkitseminen onnistuneista suorituksista edes auttavat itsensä ohjaamista. Vihanhallinnassa käytetään niin sanottua ABC mallia, jossa tarkastellaan: A = Mitä tapahtui?, B = Miten ragoit tapahtumaan? ja C = Mitkä olivat reaktion seuraukset? Tietoisesti tarkastelun kautta ihminen kykenee havaitsemaan omaa toimintaansa, sen vaikutusta muihin ja havaitsemaan mahdollisia väärin tulkintoja muiden käytöksestä, joka aiheuttaa vihantunnetta, sekä miettimään erityisesti käyttäytymisensä pitkän ajan seurauksia. Pitkän ajan seurausten miettiminen voi ohjata käytöstä positiivisempaan suuntaan kuin välittömien seurausten miettiminen. Lisäksi

sen havaitseminen, että ihmisellä on valta saada haluamansa vaihtoehtoisilla tavoilla kuin aggressiivinen käyttäytyminen antaa mahdollisuuden valita. Itsensä palkitseminen voi tapahtua joko sisäisellä puheella tai palkitsemalla itseä fyysisillä asioilla. (ks. G 14, G 50, G 51, G 52, G 56, G 58, G 59, G 62, G 63, G 64, G 91)

"Ohjaaja esittelee sosiaalisen taidon käyttöä ja selittää, että kun pääsemme pois vihaisen käyttäytymisen noidankehästä, voimme valita jonkin opituista sosiaalisista taidoista saadaksemme, mitä haluamme. Näin voimme maksimoida muiden positiiviset reaktiot ja minimoida negatiiviset reaktiot" G 63

5.3.7 Moraalinen päättely

Väite 7: "Moraalista päättelyä ja muiden näkökulman huomioon ottamista opitaan vuorovaikutuksessa toisen kanssa ja asettumalla toisen asemaan. Jos ihmisellä ei ole ollut riittävästi tilanteita, joissa hän joutuu asettumaan toisen asemaan, voi ajattelu jäädä lapsuudessa tyypilliselle minäkeskeisyyden tasolle ja moraalinen päättelykyky jäädä kypsymättömäksi."

Aineistossa moraalisen päättely kyvyn nähdään syntyvän vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Moraalista päättelykykyä edesauttaa kyky asettua toisen asemaan. ART:ssa nähdään, että aggressiivisesti käyttäytyvillä nuorilla moraalinen päättely on alkeellisella tasolla ja heidän ajattelussansa korostuu minäkeskeisyys, mikä osaltaan johtuu siitä, etteivät he ole saaneet elämässä tarpeeksi tilaisuuksia ottaa toisen ihmisen näkökulmaa huomioon. Moraalisen ymmärryksen ja kypsän päätöksen teon puutteet näkyvät epäsosiaalisena käytöksenä. Ihmisen nähdään toimivan niin kuin ajattelee, minkä takia moraalisen päättelykyvyn kypsytydellä on suuri merkitys hänen toimintaansa. (ks. G 13, G 65, G 66, G 68, G 69, G 70, G 71, G 86)

"Teoreettinen perustelu tähän on yksinkertainen: jos epäsosiaalisen tai riskikäyttäytyvän nuoren pinnalliset ja minäkeskeiset perustelut ovat, ainakin osaksi,

lähtöisin siitä, että hänellä on ollut melko vähän tilaisuuksia ottaa toisen ihmisen näkökulma huomioon, moraalisen päättelyn harjoittelun pitäisi tarjota runsas ja vahva annos noita tilaisuuksia. Toisen näkökulman huomioon ottamisen avulla nuorta voi kannustaa saavuttamaan ikäkauttaan vastaan, kypsän moraalisen päättelykyvyn taso" G 70

Aineistossa ihmisen moraalisen arviointikyvyn voidaan nähdä olevan pinnallista ja kypsymätöntä tai kypsää ja syvällistä. Moraalisessa päättelyn kehityksessä on neljä tasoa. Taso 1 nähdään pinnallisena ja sillä tarkoitetaan, että moraaliset arvot oikeutetaan fyysisillä ja konkreettisilla seikoilla. Taso 2 on myös pinnallista hyötyä korostava, mutta enemmän psykologista. Tasolla 3 moraalisisessa päätelyssä ihminen ymmärtää syvällisemmin moraaliset normit, päätökset ja arvot. Tällöin siirrytään suorasta vastavuoroisuudesta ajatukseen vastavuoroisuuden ihanteeseen. "Tee niin kuin haluaisit sinulle tehtävän". Ihmisen oltua paljon tekemisissä muun maailman kanssa kehittyy moraalinen päätely kyky tasolle 4, eli yleisesti hyväksytyjen johdonmukaisten käyttäytymisnormien ja keskinäisen riippuvuuden tasolle. (ks. G 66, G 68, G 69)

"Perustamme moraalisen päättelyn osa-alueen yhä Kohlbergin edelleen vaikutusvaltaisiin moraalisiin kehityksen tasoihin. Tässä kognitiivisen kehityksen näkökulmasta käytämme Gibbsin mallia kypsymättömästä ja pinnallisesta sekä kypsästä ja syvällisestä moraalisisesta arviointikyvystä." G 66

Aineistossa nostetaan moraalisen päätely viivästymisen lisäksi aggressiivisesti käyttäytyvillä nuorilla ilmenevät ajatusvirheet, jotka vaikuttavat moraaliseen päätöksentekoon ja sen kehitykseen. Ajatusvirheistä merkittävin on minäkeskeisyys, joka on jäänyt lapsuudelle tyypilliselle korostuneelle tasolle. Muita ajatus virheitä ovat pahinta odottava, muita syyttävä ja vähättely/väärä tulkinta. (ks. G 66, G 69, G 70)

ART:ssa pyritään vastaamaan moraalisen kehityksen viivästymiseen ja ajatusvirheisiin tarjoamalla nuorelle tilaisuutta asettua toisen asemaan ja herätellä heitä ajattelemaan toisten näkökulmia. Tämä tapahtuu esimerkkitarinoiden kautta, jossa nuori joutuu pohtimaan vastuullista tapaa toimia eri henkilöiden

näkökulmasta ja perustuja toiminnalle. Nuorelle esitetään avoimia kysymyksiä ja heidät laitetaan kyseenalaistamaan toisten näkemyksiä ja tuetaan ryhmää ja yksilöitä kohti vastuullisia ja kypsiä perusteluja. (G 15, G 65, G 71, G 72, G 74, G 75, G 76, G 78, G 79, G 81, G 82, G 83, G 84, G 86)

"Ohjaajien tulee esittää ryhmälle ajatuksia herättäviä kysymyksiä, sellaisia, jotka saavat ryhmän jäsenet miettimään toisen ihmisen näkökulmaa." G 71

6 Johtopäätökset

Johtopäätökset-luvussa tarkastelen tuloksia lasten ja nuortenkodin ohjaajan työn näkökulmasta. Tarkastelen ensin Toimiva lapsi ja perhe –menetelmää, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan Aggressien Replacement Training –menetelmää.

6.1 Toimiva lapsi ja perhe -menetelmän tarkastelua

Tarkastelen seuraavaksi väitettä ympäristön vaikutuksesta (väite 1) lasten- ja nuortenkodin näkökulmasta. Lasten- ja nuorten kodissa asuvat lapset on sijoitettu poissa heidän perheensä luota ja näin ollen heidän ympäristönsä on sijoituksen myötä muuttunut. Lapsi sijoitetaan Lastensuojelulain perusteella seuraavissa tilanteissa: ”1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.” (Lastensuojelulaki 2007/417 § 40) Tällöin ajatuksena on, että ympäristön muutoksella voidaan saada aikaan positiivista vaikutusta lapsen tilanteeseen. Ottaen huomioon väittämän, että lapsen vahvuudet ja haavoittuvuudet syntyvät lapsen ja ympäristön vuorovaikutuksessa, voidaan silloin ympäristön muutoksilla vaikuttaa myös näihin vahvuuksiin ja haavoittuvuuksiin. Tällöin sijoituspaikan tulisi lunastaa paikkansa tarjoamalla sellainen ympäristö, joka kykenee vastaamaan lapsen kehityksellisiin tarpeisiin ja tarjoamaan turvallisuutta.

Lapset puheeksi –aineistossa korostui arjen rutiinien ja sujuvuuden, sekä toistuvien tilanteiden vaikuttavan suuresti lapsen kehitykseen ja sen suuntaan. Ajatuksena on, että jokainen tilanne vaikuttaa, joko positiivisesti tai negatiivisesti lapsen kehitykseen, jolloin näitä positiivisia tilanteita tulisi tarjota mahdollisimman paljon. Tämän huomioon ottaminen tarkoittaa Lasten- ja nuortenkodissa, että arjesta pyritään rakentamaan vahvoja rutiineita, jotta arjesta tulisi tasaisempaa ja sujuvampaa. Riittävän levon ja vuorokausirytmien varmistaminen on myös tärkeää.

Monesti sijoitetun lapsen elämästä on puuttunut säännöllisyyttä. Arjen sujuvuutta pidetään myös aineiston kannalta edellytyksenä, että esimerkiksi psykiatrista hoitoa tai kuntouttavaa toimintaa voidaan tehdä. Tällöin pitäisin ensiarvoisen tärkeänä, että lasten ja nuortenkodissa panostetaan erityisesti ympäristön muokkaamista sellaiseksi, että sen keskiössä on arjen toimintojen kuntoon saaminen.

Toisen kehitysympäristön ongelmien näkyminen lapsen käyttäytymisessä toisessa ympäristössä antaa ohjaajalle mahdollisuuden havaita, jos lapsella ei kaikki hyvin esimerkiksi koulussa, vapaa-ajalla tai vanhempien luona. Tällöin ohjaajien tulisi tarkkailla lapsen toimintaa lasten- ja nuortenkodin ympäristössä ja erityisesti silloin, jos lapsen käyttäytymisessä tapahtuu muutos lähteä selvittämään tilannetta. Mielestäni tässä korostuu silloin yhteistyö muiden kehitysympäristöjen aikuisten kesken, jolloin voidaan selvittää asioita, jotka mahdollisesti vaikuttavat nuoren käyttäytymiseen. Tällöin asioihin on mahdollista vaikuttaa varhaisessa vaiheessa, ennen kuin ongelmat kasvavat suuremmaksi.

Tarkastelen seuraavaksi väittämiä mielenterveyden vaikutuksesta (väite 2), päihdeongelmien vaikutuksesta (väite 3), yhteisen ymmärryksen merkitystä (väite 5) ja tiedon vaikutuksesta (väite 6) yhtenä kokonaisuutena suhteessa lasten- ja nuortenkotiin. Näen, että tiedon merkitys nimenomaan mielenterveysongelmista ja päihdeongelmista on erityisen tärkeää lastensuojelussa. Osana THL:n HuosTa-hanketta on tutkittu sijoituksen taustalla olevia syitä. Tuloksissa 58 % vanhemmista arvioitiin uupuneiksi, vanhemman mielenterveys ongelmia 33 %, vanhemman päihteiden käyttö 26 %. Lapsen ongelmallinen käytös on näkynyt 37 % psyykkisenä oireiluna, 14 % alkoholin käyttönä ja 13% huumeiden tai muiden päihteiden käyttönä. (Heino, Hyry, Ikäheimo, Kuronen & Rajala 2016.)

Sijoitusten taustalla on siis paljon joko vanhempien päihde- tai mielenterveysongelmia tai lapsen psyykkistä oireilua tai päihteiden käyttöä. Tällöin olisi ensiarvoisen tärkeää, että lasten- ja nuortenkodin työntekijöillä olisi tietoutta näistä ilmiöistä. Lapset puheeksi aineistossa tuodaan esiin, kuinka tieto sairauksista auttaa suhtautumaan sairauteen mielekkäällä tavalla ja antaa ihmisen kokemuksille selityksen. Tieto myös auttaa läheistä ymmärtämään mielenterveysongelman käynnistä ja suhtautumaan siihen. Uskallan väittää myös, että tiedon merkitys

voidaan laajentaa koskemaan myös päihdeongelmia. Lasten- ja nuortenkodin ohjaaja tulee hyvin todennäköisesti tekemään yhteistyötä ihmisten kanssa, joilla on mielenterveys ja päihdeongelmia, jolloin työntekijällä tulisi olla riittävästi tietoa näistä ongelmista, jotta hän kykenee suhteuttamaan omaa ajatteluansa näissä tilanteissa ja näkemään mitkä asiat johtuvat mahdollisesti näistä ongelmista.

Mielestäni väitteiden huomioon ottaminen tarkoittaa myös sitä, että ohjaajalla tulisi olla tietoa ja kykyä avata näitä asioita yhdessä lapsen kanssa, jos esimerkiksi vanhemmilla on päihde tai mielenterveysongelmia. Tällöin olisi tärkeää, että ohjaaja kykenee antamaan korrektia tietoa asioista, jotka koskevat lapsen perheen tilannetta. Ottaen huomioon väitteen, että ihmismieli kehittää tapahtuneille asioille selityksiä, jotka eivät välttämättä vastaa todellisuutta tai muiden näkemyksiä tapahtumille voi lapsella olla vääristyneitä käsityksiä perheen ja vanhempien tilanteesta.

Toimiva lapsi ja perhe aineistossa korostetaan hyvin paljon avointa ja rakentavaa keskustelua perheen jäsenten kesken ja sen positiivisia vaikutuksia. Lasten- ja nuortenkodissa tulisi siis pyrkiä edesauttamaan avointa ja rakentavaa keskustelua lapsen ja vanhempien välillä. Lisäksi myös avoin ja rakentava keskustelu olisi tärkeä ohjaajan ja vanhempien välillä, sekä ohjaajan ja lapsen välillä. Sijoitusten taustoja kartoittaneessa tutkimuksessa 50 % taustalla oli perheen sisäisiä ristiriitoja (Heino, Hyry, Ikäheimo, Kuronen & Rajala 2016). Tämä luo haasteita keskustelulle ja vaatii ohjaajalta kykyä luoda keskustelulle puitteet. Lapsen sijoitus perheen ulkopuolelle on suuri asia niin lapselle kuin perheelle ja sijoituksen syyt olisi tärkeää pystyä avaamaan niin lapselle kuin vanhemmille. Lähtökohtaisesti lapsi pyritään kotiuttamaan takaisin perheen luokse, jos tilanne sen sallii. Näkisin, että kotiutumisen onnistumisen kannalta perheen yhteisellä ymmärryksellä sen tilanteesta on merkittävä rooli. Silloin sijoitus paikan tulisi olla rakentamassa aktiivisesti tätä keskusteluyhteyttä. Aineiston pohjalta tärkeää olisi myös yhdessä vanhempien ja lapsen kanssa miettiä ratkaisuja perheen ongelmiin.

Lasten ja nuortenkodissa voi myös tapahtua asioista, joista lapselle voi jäädä erilainen käsitys kuin ohjaajille tapahtumista ja niiden syistä. Tällöin ohjaajan roolissa ei pidä olettaa, että lapsi on ymmärtänyt tapahtumat samalla tavalla. Jos

lasten- ja nuortenkodissa on tapahtunut jotain normaalista poikkeavaa, tulisi ohjaajan kysyä tilanteesta lapselta ja avata tilannetta ohjaajan näkökulmasta tapahtui.

Sijoitusten taustalla oli myös lasten psyykkistä oireilua ja päihteiden käyttöä (Heino, Hyry, Ikäheimo, Kuronen & Rajala 2016). Tällöin lasten- ja nuortenkodin ohjaajilla tulisi olla kykyä puhua lapsen kanssa myös hänen mahdollisista mielenterveys- ja päihdeongelmistansa. Ilman näiden käsittelyä lapsella voi olla vaikeaa ymmärtää omaa toimintaansa. Ohjaajilla tulisi olla myös riittävästi tietoutta mielenterveys- ja päihdeongelmista, jotta he pystyvät arvioimaan milloin on kannattavaa hakea lasten- ja nuortenkodin ulkopuolista apua.

Ottaen huomioon väittämän ihmisen ongelmien heijastumisen muihin (väite 4) vaikutus lapsen kehitykseen tulisi lasten ja nuortenkodissa kiinnittää erityisesti huomiota työntekijöiden työhyvinvointiin, resurssien riittävyyteen ja työntekijöiden välisiin suhteisiin. Samalla tavalla kuin vanhempien väliset ristiriidat, työstressi, toimeentulo ongelmat, mielenterveys- ja päihdeongelmat heijastuvat vuorovaikutussuhteen kautta heidän lapsiinsa, heijastuu lasten ja nuortenkodin ohjaajien ongelmat sijoitettuihin lapsiin.

Väite lapsen joustavuudesta (väite 7) ja sen suojaava vaikutus vanhempien ongelmilta ja joustavuuden vahvistaminen on lasten- ja nuortenkodin kannalta merkityksellinen, koska olisi tärkeää saada katkaistua ongelmien siirtyminen sukupolvelta toiselle. Lapsen kyky nähdä itsensä erillisenä vanhemmista on yksi merkityksellinen joustavuuden piirre. Tällöin tätä kyky pitäisi pyrkiä tukemaan lasten ja nuorten kodissa. Tällöin tullaan tiedon antamiseen, miksi vanhemmat toimivat niin kuin toimivat, sekä yhteisenymmärryksen rakentamiseen perheen tilanteesta, jotta lapselle rakentuu kuva, että hän kykenee olemaan kantamatta vastuuta vanhempien ongelmista.

Joustavuudelle merkityksellistä on myös kodin ulkopuoliset aktiviteetit, ryhmään kuuluminen ja yhdessä tekeminen. Näitä asioita voidaan pyrkiä edesauttamaan lasten- ja nuortenkodissa rakentamalla ryhmähenkeä sijoitettujen lasten

keskuudessa ja tarjoamalla yhteisiä aktiviteetteja. Myös mielekkään harrastuksen etsimiseen tulisi panostaa.

6.2 ART-menetelmän tarkastelua

Ottaen huomioon väite ihmisen toiminnasta ja ajattelusta (väite 1), lasten- ja nuorten kotiin tulleen nuoren käyttäytymisen ongelman voidaan nähdä syntyneen ensisijaisesti hänen elin ympäristöstään. Ympäristöstä opituista asioista on tullut käyttäytymis- ja ajatusmalleja, jotka aiheuttavat hänelle ongelmia muiden kanssa. Väitteen huomioon ottaminen tarkoittaa sitä, että aikaisemmin ympäristöstä opituista tavoista on tullut osa nuoren toimintaa, eikä näin ollen pelkästään nuoren sijoittaminen uuteen ympäristöön ole ratkaisu käyttäytymisen ongelmiin. Kuitenkin ympäristön muutoksen avulla voidaan mahdollistaa sen, että nuori joutuu opettelemaan uusia tapoja toimia ja ajatella. Tällöin Lasten ja nuorten kodissa tulisi panostaa uusien käyttäytymis- ja ajattelumallien opettamiseen lapselle.

Toimiessani lasten- ja nuorten kodin ohjaajana on ollut tilanteita, jossa lapsen käyttäytyminen on toistanut kerrasta toiseen samankaltaista kaavaa, johon on pyritty puuttumaan, mutta tilanne ei ole rakennut rakentavalla tavalla. Ottaen huomioon oletuksen, että ihminen toistaa opittuja toiminta malleja, tarvittaisiin tällaisessa tilanteessa erilaista lähestymistapaa ohjaajan toimesta, jotta nuorelle olisi mahdollisuus syntyä uudenlaisen tavan toimia vastaavassa tilanteessa. Kuitenkin tämä luo haasteen ohjaajalle, koska ohjaaja on samalla tavalla omien opittujen toimintamallien ”uhri” kuin nuorikin. Tällaisissa tilanteissa mielestäni on tärkeää, että ohjaajalla mahdollisuus vaikeiden tilanteiden läpikäymiseen ja ratkaisun pohjimiseen kollegoiden kanssa tai työnohjauksessa, sekä mahdollisuus lisäkoulutukseen. Tällöin ohjaajalla on mahdollisuus oppia havaitsemaan omia käyttäytymismalleja ja oppia erilaisia tapoja lähestyä haastavia tilanteita.

Väitteen huomioon ottaminen merkitsee myös, ettei rankaiseviin seuraamuksiin perustuva käytöksen ohjaaminen voi olla kovin tehokasta, ellei nuori ei ole oppinut vaihtoehtoista tapaa toimia. Tästä seuraa negatiivisuuden kehä, jossa nuori

saa seuraamuksia toistuvasti ilman keinoa muuttaa käytöstään. Tällainen kierre oletettavasti vaikuttaa hyvin negatiivisesti ohjaajan ja nuoren väliseen suhteeseen ja nuoren itsetuntoon ja kehitykseen pidemmällä aikavälillä. Tulisikin siis keskittyä nuoren ohjaamisessa siihen, että varmistetaan hänen tietävän, minkälaista positiivista käytöstä häneltä odotetaan ja varmistaa, että hänelle opetetaan, miten konkreettisesti toimitaan odotusten mukaan.

Väite ihmisen vihan ja aggressiivisuuden (väite 2) ilmenemisestä huomioon ottaen voimme pyrkiä muokkaamaan ympäristöä, niin että aggressiivista käytöstä laukaisevia tekijöitä olisi mahdollisimman vähän lapsen ympäristössä. Pidemmällä tähtäimellä lapsen elämän kannalta näkisin, ettei sen hetken ympäristön muokkaaminen ärsykeettömäksi ole hedelmällistä lapsen tulevaisuuden kannalta. Kaikkia aggressiivisuuden laukaisevia tekijöitä ei voida poistaa ja lapsen lähdettyä lasten- ja nuortenkodista tulisi lapsen kyetä toimimaan myös muissa ympäristöissä osana yhteiskuntaa. Jos asiaan puututaan vain poistamalla aggressiivisuutta aiheuttavia tekijöitä nuoren ympäristössä ei hän kykene sen sijoituksen jälkeen sen paremmin kohtaamaan rakentavammalla tavalla aggression laukaisijoita.

Myös kasvatuksellisesta näkökulmasta voi olla ongelmallista, jos ohjaaja pyrkii kaikessa toiminnassaan myötäilemään nuorta ja varomaan liikaa tilanteita, jotka saattaisivat aiheuttaa ärtyneisyyttä nuoressa. Sivuvaikutuksena saattaa syntyä tilanne, jossa nuori saa palkinnon uhkaavan käytöksen avulla saamalla tahtonsa läpi. Tällöin tullaan vahvistaneeksi epäsosiaalista käytöstä sen sijaan, että ohjattaisiin nuorta hyvään käyttäytymiseen.

Työssäni olen ollut tilanteissa, joissa lapsella on pettänyt hermo, eikä hän ole kyennyt kontrolloimaan omaa käytöstään. Tällöin luultavasti lapsi on kokenut vihan aiheuttaman stressireaktion ja hänen fysiologinen aktiivisuustasonsa on ollut niin korkea, ettei hän ole kyennyt tietoisesti ohjaamaan omaa käyttäytymistään. Tilanteeseen ratkaisu olisi väittämä ihmisen kyvystä itseohjautuvuuteen (väite 6). Jotta lapsi pystyisi kontrolloimaan käyttäytymistään tulisi siis estää fysiologisen aktiivisuustason nousua. Lapsen kanssa tulisi siis pyrkiä opettelemaan kuinka hän pystyy havaitsemaan vihantunteen ja kehossa syntyvän stressireaktion

hyvissä ajoin, jolloin vielä on mahdollista tietoisesti muuttaa kyseisen tilanteen etenemissuuntaa tai rauhoittaa kehoa.

Vihan syntyessä reaktiona ihmisen ympäristössä havaitsemaan asialle, jolle hän antaa merkityksen, on olennaista huomata, että sinänsä ympäristössä oleva asia ei aiheuta vihaa, vaan se merkitys, jonka ihminen asialle antaa. Virheellisesti tullut ympäristö aiheuttaa turhaan stressireaktiota ja reagoinnit tulkintoihin on näin ollen liioiteltuja. Nuoren kanssa tulisi siis opetella tunnistamaan laukaisevia tekijöitä ja pyrkiä tarkastelemaan vaihtoehtoisia tulkintoja laukaiseville tekijöille.

Tällä tavalla pyrittäisiin siis luomaan tajuntaan uusia polkuja tulkita tilanteita. ART:ssa nähdään, että sisäinen puhe voi toimia myös vihaa ylläpitävänä ja voimistavana voimana, jolloin itsensä voi lietsoa pienestäkin ulkoisesta ärsykkeestä voimakkaaseen stressireaktioon. Tällöin nuoren kanssa tulisi opetella myös vaihtoehtoisia tapoja puhua itsellensä ja rauhoittaa, jottei stressireaktio yllä.

Merkityksellistä on myös huomata, ettei aggressiota ei nähdä sisäsyntyiseksi tarpeeksi purkaa energiaa vaan opituksi tavaksi reagoida tietyissä tilanteissa. Tällöin ei voida ajatella, että aggressiivisuus vähenisi suuntaamalla nuoren toimintaa esimerkiksi aggressiivisiin lajeihin tai peleihin, joissa pääsisi purkamaan aggressiivisuutta. Lapsille usein tarjotaan liikuntaa ratkaisuksi purkaa aggressiivisuutta. Tämän sijaan tulisikin siis keskittyä vaihtoehtoisten toimintamallien löytämiseen tilanteissa, joihin nuoren vastaus on aggressiivinen käyttäytyminen.

Ihmisen kyvyssä itseohjautuvuuteen tarkoittaa, että tiettyjen rajoitteiden sisällä on mahdollista, että ihminen kykenee tekemään tietoisia päätöksiä ja näin ollen vaikuttamaan omaan toimintaansa. Kuitenkin ottaen huomioon aikaisemman väittämän, että ihmisen toiminta ja ajattelu tavat ovat opittuja, rajaa tämä itseohjautuvuutta hyvin paljon. Ihmisen on myös vaikea muuttaa asioita, joita hän ei itse havaitse vaan toimii totuttuja tajunnan polkuja pitkin. Näin ollen nuoren itseohjautuvuuden kannalta tärkeää olisi opettaa nuorta havaitsemaan omaa toimintaansa, kehonsa ja mielensä reaktioita.

Tällöin tärkeäksi työkaluksi nousee ART:n näkökulmasta sisäinen puhe, jota nähdään voitavan opettaa nuorelle harjoitusten avulla, jossa nuori harjoittelee sisäistä puhetta osana sosiaalisten taitojen ja vihanhallinnan harjoituksia.

Lasten- ja nuortenkotiympäristössä tulisi siis pyrkiä vahvistamaan nuoren sisäistä puhetta. Tällaisena voisi toimia hankalien tilanteiden läpikäyminen ja keskustelu nuoren kanssa mitä tilanteessa tapahtui ja mitä hän silloin ajatteli ja mitä hän tunsi kehossaan tilanteessa. Näiden tilanteiden harjoittelu, jossa harjoitukseen yhdistetään ajatusten ja ohjeiden itselleen antaminen ääneen voi toimia.

Väitteen ihmisen oppimisesta (väite 3) huomioon ottamiseksi näkisin tärkeäksi sen, miten ohjaajat omalla esimerkillään toimivat. Olen huomannut, että lapset kiinnittävät herkästi huomiota, toimiiko ohjaaja yhteisösääntöjen mukaan. Lapset tuovat helposti ilmi, jos huomaavat ohjaajan toimineen kielletyllä tavalla tai heidän mielestään huonosti. ART-aineistossa tuotiin esiin kuinka vertaisilla ja läheisillä on suurin merkitys nuoren käytökseen. Tällöin malliopitaan helpommin lasten- ja nuorten koti ympäristössä esimerkiksi muiden nuorten käytöksestä. Näin ollen näkisin myös merkitykselliseksi sen, minkälaista käytöstä sallitaan esimerkiksi yhteisissä tiloissa lasten- ja nuorten kodissa. Jos jonkin lapsen kohdalla katsotaan tietynlaista käytöstä läpi sormien voi muut ottaa mallia käyttäytymisestä.

Lasten- ja nuorten kodin ympäristössä tulisi miettiä millä tavalla erilaisten sosiaalisten taitojen opettaminen tuodaan osaksi arjen toimintaa, niin että nuoret kokeilevat erilaisia sosiaalisia taitoja konkreettisesti, jottei oppiminen jää epävarman mallioppimisen varaan. Aineistossa tuotiin esiin, kuinka mallioppimista varmempi tapa on tehdä asioita käytännössä. Jos lapsen ohjeistaminen jää puheen tasolle, miten hän voisi toimia jossain hankalassa tilanteessa, on riskinä se, että tilanteen tullessa lapsi ei osaa toimia ohjeistuksen mukaisesti. Tällöin tulisi löytää keinoja ja tilanteita harjoitella tärkeitä taitoja konkreettisesti nuoren kanssa.

ART:ssa kiinnitetään paljon huomiota siihen, että siellä harjoiteltavat tilanteet olisivat mahdollisimman lähellä oikeita tilanteita, joissa nuori on ollut tai tulee olemaan, koska käyttäytymisen nähdään olevan tilanne sidonnaista (väite 4). Lasten- ja nuorten kodin ympäristö antaa mahdollisuuksia harjoitella lapsen sen

hetkessä elinympäristössä ja samojen henkilöiden kanssa, kuin muutenkin arjessa toimii. Kuitenkin käyttäytymisen tilanne sidonnaisuus aiheuttaa sen, ettei esimerkiksi lasten- ja nuortenkodilla opitut käyttäytymismallit sellaisenaan siirry kouluun, kotijaksoille tai vapaa-ajalle. Myös oma kokemukseni vahvistaa käsitystä, että nuoren käyttäytyminen voi erota hyvin paljon eriympäristöissä.

Mielestäni väitteen huomioon ottaminen korostaa yhteistyön ja tiedon liikkuvuuden merkitystä niin koulun, vanhempien ja lasten- ja nuortenkodin välillä. Tällöin kyetään nuoren kanssa myös harjoittelemaan muissa ympäristöissä tapahtuvia asioita ja lisäämään sosiaalisen vahvistamisen todennäköisyyttä myös muissa ympäristöissä nuoren toimiessa toivotulla tavalla.

Sijoituksen lähtökohtana yleensä on, että lapsi palaa mahdollisuuksien mukaan takaisin perheensä luokse. Tällöin sijoituksen aikana tulisi kiinnittää paljon huomiota siihen, miten lasten- ja nuortenkodissa opitut asiat ja toimintamallit saataisiin siirrettyä kotioloihin.

Väitteessä ihmisen toimintaa ohjaavista asioista (väite 5) tuodaan esille, että sosiaalinen vahvistaminen on tehokkaampaa pitkällä tähtäimellä kuin aineelliset palkinnot. Tällöin tulisikin kiinnittää huomiota siihen kuinka paljon positiivista palautetta ja huomiota ohjaajat antavat lapsille, kun nämä toimivat toivotulla tavalla. Hyvin helposti arjessa positiivisen palautteen antaminen voi unohtua ja kiinnittää liikaa huomioita asioihin, jotka eivät nuoren kohdalla onnistu.

ART:ssa huomioidaan kuitenkin, että aineellisilla palkinnoilla on varsinkin alkuun tärkeä rooli nuoren motivaatiossa. Tämän näkisin huomiona asiana myös lasten- ja nuortenkodissa. Kun saatavilla on jotain nuoren haluamaa, voi tämä motivoida nuorta yrittämään toimia uudella tavalla. Näin ollen myös sosiaalisen vahvistamisen antaminen helpottuu ja siitä voi syntyä positiivinen kierre.

Lasten- ja nuortenkodissa tärkeää on huomata, että myös kielteiseen käytökseen reagoiminen toimii sosiaalisena vahvistamisena. Tästä voi syntyä kierre, jos keskitytään liikaa huomiota negatiiviseen käytökseen, joka sen seurauksena vahvistuu, jolloin käytös saa entistä enemmän ohjaajan huomiota.

Väitteen huomioiminen tarkoittaa myös, että ohjaajan tulisi pyrkiä myös olemaan samaistuttava esikuva nuorelle. Tällöin hänen näkemyksillään ja antamalla sosiaalisella vahvistuksella on suurempi vaikutus nuoren käytökseen. Myös yhteistyö nuoren vanhempien kanssa on tärkeää, koska heillä on suuri vaikutus nuoreen. Jos ohjaajat ja vanhemmat kykenevät vetämään samaan suuntaan kasvatuksessa ja vahvistamaan positiivisia käytösmalleja, nuori ei saa ristiriitaista sosiaalista vahvistamista.

1937–1983 Suomessa lastensuojelulaitoksissa on ollut käytäntönä, että rankaisemalla ja seurauksilla pystytään ohjaamaan nuoren käytöstä (Hytönen ym. 2016). ART:n mukaan tämä toimii käytöstä ohjaavana, mutta lähinnä hetkellisesti ja silloin kun valvoja on paikalla. Kuitenkin ilman valvojaa ja pelkoa rangaistuksesta nuoren käytös on erilaista. Jos taas ajatellaan lapsen tulevaa itsenäistä elämää, jossa valvojaa ja rangaistuksen uhka ei ole akuutti, ei tällaisella kasvatuksella ole toivottua tulosta.

Kuitenkin tämä luo vaikean yhtälön toimiessa lasten kanssa, joiden ongelmat saattavat olla monimuotoisia ja niihin voi liittyä päihderiippuvuutta ja käytöshäiriöitä. Viime vuosina mediassa on ollut muun muassa koulukoti Pohjolakodin tapaukset, jossa apulaisoikeusasiamiehen tekemässä tarkastuksessa havaittiin epäasiallista kohtelua nuoria kohtaan ja rajoitustoimenpiteitä, joilla ei ole ollut lain näkökulmasta perustetta (Hintsala 2018). Ongelmallista on siis löytää tasapaino siitä, milloin ja miten on tarpeellista rajoittaa lastensuojelussa olevaa nuorta ja miten se tehdään eettisesti hyväksyttävästi ja ennen kaikkea nuoren tulevaisuuden kannalta oikealla tavalla. Tällöin tasapainotellaan missä määrin on tarpeellista ja hyödyllistä rajoittaa esimerkiksi nuoren liikkumavapautta, jotta ongelma käytökseen ja päihteiden käyttöön pystytään puuttumaan ja milloin taas rajoitustoimenpide itsessään aiheuttaa nuorella reaktioita, joiden seurauksena suhde ohjaajiin ja mahdollisuuteen oppia tulevaisuudessa tarvitsemiensa taitoja heikenee. Väittämän huomioon ottaminen tarkoittaisi, että lasten- ja nuortenkodissa tulisi erityisesti panostaa positiivisesta käyttäytymisestä palkitsemiseen.

Jos ihmisen on helpompaa noudattaa ohjeita, miten toimia, kuin kieltoja miten ei saa toimia, tulisi lasten- ja nuortenkodissa kiinnittää huomiota siihen, miten lasta

ohjataan. Ohjataanko nuorta kertomalla minkälainen käytös ei ole sallittua vai kerrotaanko nuorelle, minkälainen käyttäytyminen on toivottavaa. Tämä myös koskee myös yhteisön sääntöjä. Onko säännöt kirjoitettu muotoon, jossa kerrotaan mitä ei saa tehdä, vai onko ne kirjoitettu muotoon, jossa kehoitetaan tietynlaiseen käytökseen.

Moraalisen päättelyn väitteen (väite 7) huomioon ottaminen tarkoittaisi, että nuorille tulisi tarjota tilanteita, joissa heille tarjoutuu tilanteita asettua muiden asemaan. Näkisin tällöin yhteisellä tekemisellä ja arjen tilanteilla, joissa joutuu huomioimaan myös muiden tilannetta tärkeänä. Tällaisia tilanteita voivat olla lasten- ja nuortenkotiympäristössä esimerkiksi yhteiset ruokailut, viikoittaiset yhteisöpalaverit, joissa käsitellään yhteisiä asioita, tai yhteiset retket. Nämä kaikki vaativat sovittamaan omat tarpeet suhteessa muiden tarpeisiin ja auttavat näin ollen ottamaan muut huomioon.

Moraalisista ongelmista keskusteleminen nuoren kanssa ja niiden pohtiminen useamman henkilön näkökulmasta voisi siis myös edesauttaa moraalista kehitystä. ART:n näkökulmasta tärkeää on, että nuori itse pohtii moraalista ongelmaa, eikä ohjaaja kerro mielestään oikeita vastauksia. Tässä voisikin käyttää hyödyksi ART:iin sisältyviä esimerkkitarinoita myös lasten- ja nuortenkotiympäristössä. Ongelmia olisi hyödyllistä käsitellä useamman nuoren kanssa, koska kuten myöhemmässä väitteessä tuodaan esille, on vertaisilla suuri vaikutus nuoren ajatteluun. Tässä vaarana kuitenkin on päinvastainen reaktio, että nuoret vahvistavat toistensa näkemystä vastuun tunnottomista ratkaisuista. Tilanteen rakentamista tulisikin pohtia tarkoin, ettei näin pääse käymään.

7 Pohdinta

Menetelmät lähestyvät lapsen auttamista erinäkökulmista ja näin ollen niistä analysoimani ihmiskuvat eivät ole suoraan verrattavissa toisiinsa. Lapset puheeksi – aineisto keskittyy hyvin paljon ongelmien ennalta ehkäisyyn ja lapsen ympäristön vaikutuksiin lapsen kehityksessä. ART:n lähtökohtana on taas, että ryhmään osallistuvalla nuorella esiintyy jo hyvin aggressiivista käyttäytymistä ja se keskittyy enemmänkin yksilöön vaikuttamiseen. Kuitenkin menetelmien ihmiskuvassa voidaan havaita myös yhteisiä tekijöitä. Menetelmät vaikuttavat myös olevan hyvin yhteensovittavissa, eikä niiden välillä ole havaittavissa sellaisia ristiriitoja, jotka kumoaisivat toisensa.

Yhteistä menetelmille on, että ne näkevät ympäristön vaikuttavan vahvasti ihmisen toimintaan ja kehitykseen. Ympäristössä korostuu erityisesti ihmissuhteiden vaikutukset. Lapset puheeksi aineistossa korostetaan eri kehitysympäristöjen vaikutusta lapsen kehitykseen, joko positiivisena tai negatiivisena voimana. Lapsen auttaminen lähtee myös ensisijaisesti Lapset puheeksi –aineistossa ympäristön muokkaamisesta lapselle suotuisammaksi. ART–aineistossa nähdään ihmisen oppivan ympäristöstä käyttäytymismallit ja sosiaalisissa suhteissa saatavan palautteen ohjaavan voimakkaasti yksilön toimintaa.

Vaikka ART:ssa ympäristöllä on suuri merkitys, nähdään kuitenkin ratkaisuna lapsen tilanteen parantamiseen yksilöön kohdistuvat toimenpiteet, kuten uusien taitojen opettaminen, itsesäätelykyvyn kehittäminen ja moraalisen päättelyn kehittäminen. Voidaan toki myös sanoa, että ART:ssakin muutos tapahtuu ympäristöstä käsin, koska kyseessä on interventio, mutta intervention kohteena on enemmänkin ihmisen sisäinen muutos kuin ympäristön muuttaminen. ART:ssakin tunnustetaan, että ympäristön saamisella mukaan toivotun käyttäytymisen tukemiseen ja aggressiivisen käyttäytymisen sammuttamiseen on suuri merkitys intervention onnistumiseen.

Menetelmissä yhteistä on myös positiivisen vahvistamisen merkitys. Lapset puheeksi –aineistossa tuodaan esiin lapsen ja perheen vahvuuksien havaitsemisen

ja tukemisen, joilla nähdään olevan lapsen kehitystä tukeva vaikutus. ART:ssa tuodaan esiin, kuinka positiivisella vahvistamisella voidaan edes auttaa toivotun käyttäytymisen esiintymistiheyttä.

Lapset puheeksi –aineistossa tuodaan esille, että sairaudesta saatava tieto auttaa jäsentämään ja sanallistamaan ihmisen kokemuksia ja auttaa suhtautumaan sairauteen mielekkäällä tavalla. Samankaltaisuutta voidaan löytää ART:ssa ihmisen kyvyssä hallita vihaansa. Kyvyssä itse hallintaan merkityksellistä on se, että ihminen tunnistaa tietoisesti vihaa laukaisevat ulkoiset ja sisäiset tekijät, tietää fyysiset reaktiot, jotka viha aiheuttaa ja osaa käyttää rauhoittajia. Toisin sanoen tieto mekanismeista, miten vihaisuus toimii, auttaa ihmistä hallitsemaan ja suhteuttamaan toimintaansa tietoisesti.

Lapset puheeksi –aineistossa kuvataan mielenterveys- ja päihdeongelmien vaikutusta ihmiseen. ART–menetelmä ei suoraan näihin ota kantaa, mutta moraalisien päättelyn viivästymisen taustalla nähdään olevan ajatusvirheitä, jotka voivat olla minäkeskeisyys, pahinta odottava, muita syyttävä, sekä asioiden vähättely ja väärä tulkinta, jotka voidaan rinnastaa lapset puheeksi aineistossa esiintuotuun ajatusten häiriintymiseen. ART–aineistossa ei kuitenkaan puhuta suoraan, että nämä olisivat mielenterveysongelmia.

ART–aineistossa uuden opitun käyttäytymisen siirtymistä ympäristöstä toiseen ei nähdä tapahtuvan automaattisesti, vaan käyttäytymisen siirtymiseen tarvitaan tilanteita yhdistäviä tekijöitä. Ihminen voi itse tietoisesti toiminnan kautta toimia tilanteita yhdistävänä linkkinä, mutta ilman tietoista toimintaa tarvitaan ulkoisia yhtäläisyyksiä tilanteiden välillä tai ylioppimista käyttäytymisen siirtymiseen. Lapset puheeksi aineistossa uuden käyttäytymisen siirtymiseen ei oteta sinänsä kantaa eri kehitysympäristöjen välillä, mutta siinä nähdään, että toisen ympäristön tapahtumat näkyvät lapsen käyttäytymisessä toisessa ympäristössä. Tällöin ei kuitenkaan puhuta, että esimerkiksi jokin taito olisi siirtynyt kehitysympäristöstä toiseen vaan, että esimerkiksi ongelmat koti ympäristössä voivat vaikuttaa lapsen toimimiseen toisessa ympäristössä vetäytyvänä ja alakuloisena käyttäytymisenä.

Tutkimukseni lähtökohtana on ollut, että haluan selvittää käytännön kasvatustyön kannalta merkityksellistä ihmiskuvaa. Olen analyysin avulla saanut Toimiva lapsi ja perhe, sekä Aggression Replacement Training –menetelmistä väittämiä, jotka kertovat niissä olevasta ihmiskuvasta.

Analyysin tuloksena tulleita väittämiä ihmisestä ei voi pitää totuutena siitä, mitä ihminen on tai miten ihminen toimii. Väittämät ovat totta vain suhteessa analysoituun aineistoon. Aineistossa voi olla virheellisiä olettamia ihmisestä, jolloin ne ovat mukana myös analysoidussa ihmiskuvassa. Menetelmiä kuitenkin käytetään tilanteessa, jossa lapsella on vaikeuksia ja niiden toimivuudesta on jonkin verran positiivista näyttöä. Tällöin näkisin, että menetelmien ihmiskuvien pohtiminen ja niiden osittainen hyödyntäminen käytännön kasvatustyössä voi olla hedelmällistä. Ne voivat aukaista uusia näkökulmia kasvattajalle, joita hän ei ole osannut pohtia.

Lähteet

Beardslee, William R., Gladstone, Tracy G., Wright, Ellen J. & Cooper, Andrew B. 2003. A family-based approach to the prevention of depressive symptoms in children at risk: evidence of parental and child change. *Pediatrics*, 112 (2) 119–131.

Beardslee William R., Wright, Ellen, J., Gladstone Tracy R. G. & Forbes, Peter. 2007. Long-term effects from a randomized trial of two public health preventive interventions for parental depression. *Journal of Family Psychology*, 21, 703–713.

Bengtsson, Mariette 2016. How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open* 2, 8-14. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352900816000029> (Luettu 14.5.2019)

Brännström, Lars, Kaunitz, Catrine, Andershed, Anna-Karin, South, Sandra, Smedslund, Geir 2016. Aggression replacement training (ART) for reducing antisocial behavior in adolescents and adults: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior* 27, 30-41. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): <https://core.ac.uk/reader/82636948> (Luettu 30.12.2018)

Cavanagh, Stephen. 1997. Content analysis: concepts, methods and applications. *Nurse Researcher* 4: 5-16

Creswell, John W. 2009. *Research design : qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage cop.

Given, Lisa M., ed. 2008 *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., doi: 10.4135/9781412963909.

Glick, Barry & Gibbs, John C. 2016. *ART – Aggression replacement training*. Suom. Tuija Tuomaala. Helsinki: Suomen Art Ry

Graneheim, U.H. & Lundman, B. 2003. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness.

Nurse Education Today 24 (2), 105–112 Saatavilla http://intraserver.nurse.cmu.ac.th/mis/download/course/lec_566823_Graneheim%20-%20Jan%2025.pdf (Luettu 14.5.2019)

Heino, Tarja, Hyry, Sylvia, Ikäheimo, Salla, Kuronen, Mikko & Rajala, Rika 2016. Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. Tampere: Juvenes Print

Hsieh, Hsiu-Fang & Shannon Sarah E. 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. Qualitative Health Research, 15 (9) Saatavilla [www-muodossa: https://www.researchgate.net/profile/Sarah_Shannon/publication/7561647_Three_Approaches_to_Qualitative_Content_Analysis/links/0fcfd50804371472d8000000/Three-Approaches-to-Qualitative-Content-Analysis.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Sarah_Shannon/publication/7561647_Three_Approaches_to_Qualitative_Content_Analysis/links/0fcfd50804371472d8000000/Three-Approaches-to-Qualitative-Content-Analysis.pdf) (Luettu 15.5.2019)

Hintsala, Juha 2018. Yllätystarkastus paljasti lukuisia epäkohtia koulukodissa – Pohjolakodin johtajan mukaan ongelma on osin laissa, lapsiasiavaltuutettu varoittaa lain yläpuolelle asettumisesta. Yle uutiset. Saatavilla [www-muodossa: https://yle.fi/uutiset/3-10397919](https://yle.fi/uutiset/3-10397919) (Luettu 22.12.2018)

Hirsjärvi, Sirkka 1982. Ihmiskäsitys kasvatustieteessä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto kasvatustieteen laitos.

Hytönen Kirsi-Maria, Malinen, Antti, Salenius, Paula, Haikari, Janne, Markola, Pirjo, Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna. 2016. Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937-1983. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kronfeldner, Maria, Roughley, Neil & Toepfer, Georg 2014. Recent Work on Human Nature: Beyond Traditional Essences. Philosophy Compass 9/9 (2014): 642–652.

Mielenterveysseura 2019. Toimiva lapsi & perhe –työ. Saatavilla www-muodossa: <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehitt%C3%A4mist%C3%B6toiminta/lapset-ja-nuoret/toimiva-lapsi-perhe-ty%C3%B6> (Luettu 24.5.2019)

Purjo, Timo 2010. Väkivaltaisesta nuoruudesta vastuulliseen ihmisyyteen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Rauhala, Lauri 2005 Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä. Helsinki: Yliopistopaino

Rauhala, Lauri 2006 Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä. Helsinki: Yliopistopaino

Rauhala, Lauri. 2007. Ihmistajunta tutkijana ja tutkittavana. Tieteessä Tapahuu, 25(8). Saatavilla www-muodossa <https://journal.fi/tt/article/view/347>

Rauhala, Lauri 2014. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus Oy

Rauhala, Lauri 2009. Henkinen ihminen. Helsinki: Gaudeamus Oy

Shenton, Andrew K. 2004. Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. Education for Information 22, 63-75.

Salo, Ulla-Maija 2015. Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högback (toim.) Umpikujasta oivallukseen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 166-190.

Sandelowski, Margarete 2000. Focus on Research Methods: Whatever Happened to Qualitative Description? Research in Nursing & Health, 23, 334–340

Solantaus, Tytti, Toikka, Sini, Alasuutari, Maarit, Beardslee, William R. & Paavonen, E. Juulia 2009. Safety, feasibility and family experiences of preventive interventions for children and families with parental depression. International Journal of Mental Health Promotion 11, 15–24.

Tuomi, Jouni, & Anneli Sarajärvi. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.